مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

مرزبان شیعه

ویژه بزرگداشت شیخ طوسی (ره)

حسنعلی محمودی

بسم الله الرحمن الرحیم

مرزبان شیعه ویژه بزرگداشت شیخ طوسی (ره)

نویسنده:

مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما

ناشر چاپی:

مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵

مرزبان شیعه ویژه بزرگداشت شیخ طوسی (ره) ----- ۹

مشخصات کتاب ----- ۹

اشاره ----- ۹

دیباچه ----- ۱۱

پیش گفتار ----- ۱۳

بخش اوّل: زندگی نامه شیخ طوسی ----- ۱۴

اشاره ----- ۱۴

فصل اول: ولادت ----- ۱۴

فصل دوم: زندگی علمی ----- ۱۷

اشاره ----- ۱۷

هجرت به بغداد ----- ۱۸

جایگاه علمی و فرهنگی بغداد ----- ۱۹

استادان ----- ۲۰

در مسند تدریس ----- ۲۲

هجرت دوباره ----- ۲۴

در سایه انوار علوی ----- ۲۵

شاگردان ----- ۲۶

آثار ماندگار ----- ۲۸

کتاب های حدیثی ----- ۲۹

کتاب های رجالی ----- ۳۰

کتاب های تفسیری ----- ۳۱

کتاب های فقهی ----- ۳۱

کتاب های اصول فقه ----- ۳۲

کتاب های کلامی ---- ۳۲
کتاب های دعا ---- ۳۲
فصل سوّم: سیاست و رهبری دینی ---- ۳۴
اشاره ---- ۳۴
وضعیت سیاسی دوران شیخ طوسی ---- ۳۴
درگذشت سیدمرتضی ---- ۳۶
بنیان گذاری حوزه علمیه ---- ۳۸
اندیشمندان هم عصر شیخ ---- ۳۹
فصل چهارم: خدمات فرهنگی و اجتماعی ---- ۴۲
اشاره ---- ۴۲
احیای فرهنگ شیعه ---- ۴۲
نوآوری های علمی ---- ۴۴
اشاره ---- ۴۴
۱ ـ نوآوری در تفسیر ---- ۴۵
۲ ـ نوآوری در فقه ---- ۴۶
۳ ـ نوآوری در اصول فقه ---- ۴۷
۴ ـ نوآوری در کلام ---- ۴۸
مبارزه با انحراف های فکری ---- ۴۹
تأثیر گذاری اندیشه های شیخ بر اندیشمندان اسلام ---- ۵۱
فصل پنجم: ویژگی های اخلاقی و جلوه های رفتاری ---- ۵۳
اشاره ---- ۵۳
زهد و تقوا ---- ۵۳
کوشش در دانش اندوزی ---- ۵۵
تعصب آگاهانه ---- ۵۷
رؤیای معنوی ---- ۵۸
مناجات در خلوت ---- ۶۰

فصل ششم: عروج ملکوتی ----- ۶۲
اشاره ----- ۶۲
مسجد طوسی ----- ۶۳
فرزندان شایسته ----- ۶۴
فصل هفتم: شیخ طوسی از نگاه دیگران ----- ۶۶
اشاره ----- ۶۶
الف) دانشمندان شیعه ----- ۶۶
ب) دانشمندان غیر شیعه ----- ۶۸
ج) دانشمندان دیگر ----- ۶۹
بخش دوّم: برگزیده ادب فارسی ----- ۷۰
اشاره ----- ۷۰
متن های ادبی ----- ۷۱
اشاره ----- ۷۱
مرواریدی در مهتاب ----- ۷۱
نوشی گوارا ----- ۷۲
اشک فرشتگان ----- ۷۳
منزلگه آخر ----- ۷۴
اشعار ----- ۷۴
اشاره ----- ۷۴
صدرنشین دانش ----- ۷۴
بزرگان طوس ----- ۷۸
خراسان؛ سرزمین شیخ طوسی ----- ۷۸
شیخ طوسی ----- ۸۴
شاهکار دانش ----- ۸۶
بخش سوّم: همراه با برنامه سازان ----- ۸۹
اشاره ----- ۸۹

پیشنهادهای کلی ---------- ۹۰
پیشنهادهای برنامه ای ---------- ۹۲
پرسش های مسابقه ای ---------- ۹۳
پرسش های مردمی ---------- ۹۴
پرسش های کارشناسی ---------- ۹۵
کتاب نامه ---------- ۹۶
درباره مرکز ---------- ۹۹

مرزبان شیعه ویژه بزرگداشت شیخ طوسی (ره)

مشخصات کتاب

سرشناسه : محمودی، حسنعلی

عنوان و نام پدیدآور : مرزبان شیعه ویژه بزرگداشت شیخ طوسی (ره)/حسنعلی محمودی؛ تهیه کننده مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما.

مشخصات نشر : قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۱.

مشخصات ظاهری : [دو]، ۸۱ ص.

فروست : مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما؛ ۵۷۶.

شابک : ۵۰۰۰ ریال ۹۶۴-۷۸۰۸-۳۹-۹:

یادداشت : کتابنامه: ص. ۷۹ - ۸۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع : طوسی، محمدبن حسن، ۳۸۵ - ۴۶۰ق.

موضوع : مجتهدان و علما -- ایران -- سرگذشتنامه.

موضوع : فقیهان شیعه -- سرگذشتنامه.

شناسه افزوده : صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهش های اسلامی استان قم.

رده بندی کنگره : BP۵۵/۳/ط۹ م۳

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۹۹۸

شماره کتابشناسی ملی : ۱۰۳۵۷۲۸

ص:۱

اشاره

دیباچه

دیباچه

در برهه های گوناگون، هماره عالمانی به مرزبانی از عقاید حقّه شیعه پرداخته و آن را از گزند راهزنان و کج اندیشان در امان داشته اند. توشه آنان در این راه مهم، استمداد از کلام الهی، سخن معصومان، توکل بر ذات اقدس الهی و پشتکار فراوان بوده است. در میان این فرزانگان، شیخ طوسی رحمه الله از جایگاه ویژه ای برخوردار است و او را می توان در صدر این مرزبانان راستین قرار داد.

ایشان در جوار بارگاه امام هشتم علیه السلام، رشد یافت و با تنفس در فضای عطرآگین آن دیار، طراوتی بهاری یافت و برای شکوفایی بیشتر، رهسپار بغداد شد. آن گاه در بغداد، در برابر بزرگانی چون شیخ مفید و سید مرتضی زانوی ادب بر زمین زد و درخت تناور علم و معرفت خویش را آرام آرام بارور ساخت و سرانجام، پرچم دفاع و رهبری شیعه را به دست گرفت.

با این حال، دیری نپایید که تعصب های کورکورانه و لجاجت هایِ جاهلیِ برخی عوام، به نزاع و کشمکشی میان پیروان مذاهب اسلامی انجامید و هجرت شیخ طوسی را از بغداد به نجف اشرف در پی آورد. البته این هجرتِ ناخواسته، سنگ بنای حوزه بزرگی گردید که مانند چشمه ای جوشان، آب گوارای دانش را به گلوی تشنگان رستگاری رساند. عالمان پس از او نیز از این

میراث گران سنگ، پاسداری کردند و اکنون با گذشت بیش از هزار سال، شاهد پرتوافشانی انوار درخشان او هستیم که جهان اسلام را فرا گرفته است.پژوهشگر ارجمند، جناب حجت الاسلام حسنعلی محمودی در این پژوهش کوشیده است با بازنمایی زندگانی این عالم فرزانه، رمز موفقیت های او را بازتاب دهد و جاده های رستگاری را نشانه گذارد. با سپاس از تلاش های ایشان، امید است این نوشتار مورد توجه برنامه سازان قرار گیرد.

انّه ولیّ التوفیق

اداره کل پژوهش مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پیش گفتار

پیش گفتار

بی شک شیخ طوسی از عالمان و بزرگان مذهب شیعه است که گذشت زمان نتوانسته است افکار و زحمات ایشان را به فراموشی بسپارد. او با درایتی ویژه که برگرفته از عمق ایمان وی به خالق هستی و واسطه های او بود، مذهب شیعه را در برهه ای حساس هدایت کرد و با نگارش کتاب های حدیثی، اصولی، فقهی و کلامی، راه روشن رستگاری را فرا روی همه عاشقان راهش قرار داد. او نه در یک رشته، بلکه در رشته های گوناگون علوم اسلامی، صاحب نظر و صاحب اثر است، به گونه ای که برتری علمی او تا قرن ها بر حوزه های فکری جهان تشیع، پرتو انداخته بود.

آشنایی با زندگانی این اندیشمند می تواند در پرورش ایمان، اندیشه، خوداتکایی و اعتماد به نفس جامعه علمی و قشر جوان کشور مؤثر باشد. پژوهش حاضر با این رویکرد، از سه بخش تشکیل شده است: بخش اول، زندگی و فعالیت های علمی و سیاسی، شرح کتاب ها، تأسیس حوزه نجف اشرف. بخش دوم، گزیده ادب فارسی درباره شخصیت شیخ طوسی و بخش سوم، همراه با برنامه سازان. امید است این پژوهش برای خوانندگان ارجمند سودمند افتد.

بخش اوّل: زندگی نامه شیخ طوسی

اشاره

بخش اوّل: زندگی نامه شیخ طوسی

زیر فصل ها

فصل اول: ولادت

فصل دوم: زندگی علمی

فصل سوّم: سیاست و رهبری دینی

فصل چهارم: خدمات فرهنگی و اجتماعی

فصل پنجم: ویژگی های اخلاقی و جلوه های رفتاری

فصل ششم: عروج ملکوتی

فصل هفتم: شیخ طوسی از نگاه دیگران

فصل اول: ولادت

فصل اول: ولادت

شیخ الطائفه محمدبن حسن طوسی، معروف به شیخ طوسی در رمضان سال ۳۸۵ ه . ق دیده به جهان گشود.(۱) در این که وی از مردم روستای طوس، طابران یا نوغان؛ یعنی مشهد کنونی یا از دیگر روستاهای اطراف طوس بوده، اختلاف است. از آن جا که او در الفهرست و دیگر کتاب هایش، خود را طوسی خوانده و نجاشی از دانشمندان هم عصر او نیز در کتاب های رجالی خود، وی را طوسی نامیده است، ما نیز او را طوسی می دانیم. از ظواهر چنین برمی آید که او در همان طوس، به دنیا آمده است.

گفتنی است در آن زمان، ساکنان منطقه خراسان و طوس، مانند بسیاری از دیگر مناطق ایران، بیشتر سنّی مذهب بوده اند. با این همه، در این که شیعیان دوازده امامی در خراسان و سرزمین های اطراف بارگاه امام هشتم حضرت رضا علیه السلام وجود داشته اند، جای تردید نیست. شاعر نامی ایران، فردوسی طوسی ــ سراینده شاهنامه ــ هم عصر استادان شیخ طوسی است(۲) و شیعه

۱- هزاره شیخ طوسی، علی دوانی، صص ۳ و ۴؛ بحارالانوار، محمدباقر مجلسی، ج ۱، صص ۶۹ و ۷۰.

۲- هزاره شیخ طوسی، علی دوانی، صص ۳ و ۴

بودن او نیز بر کسی پوشیده نیست.

شیخ طوسی را شیخ الطائفه و گاهی شیخ الامامیه گفته اند. کنیه وی ابوجعفر است که گاهی در برابر شیخ کلینی و شیخ صدوق که کنیه هر دوی آن ها نیز ابو جعفر بود، به او ابوجعفر ثالث گویند. این سه عالم شیعی صدوق، کلینی و طوسی هم نام و هم کنیه اند و هر سه از دانشمندان نامدار شیعه و نویسندگان کتب اربعه (کافی، تهذیب، استبصار، من لا یحضره الفقیه) هستند. این چهار کتاب از کتاب های معتبر شیعه و از منابع مهم فقه شیعه به شمار می آیند.(۱)

طوس از شهرهای کهن و معروف ایران و همواره در شمار مراکز علمی و فرهنگی بوده است. آرامگاه امام علی بن موسی الرضا علیه السلام، هشتمین پیشوای شیعیان نیز که در آن جا قرار دارد، کعبه دل های عاشقان است و خیل عاشقان آن حضرت، از سرزمین ها و شهرهای دور و نزدیک به زیارت آستان مقدس او می شتابند.(۲)

شیخ طوسی چهار سال پس از درگذشت شیخ صدوق، در خراسان متولد شده است.(۳) هر چند از پیشینه خانوادگی او اطلاعات کافی در دست نیست، ولی تاریخ نویسان، شیعه بودن خاندان طوسی را مسلم دانسته و حتی احتمال خلاف آن را نداده اند.

۱- ریحانه الادب، میرزا محمد مدرّس، ج ۲، ص ۳۹۹.
۲- زندگی نامه شیخ طوسی، شیخ آقا بزرگ تهرانی، صص ۴ و ۵.
۳- اعلام المکاسب فی الاشخاص، منصور اللقایی، ص ۶۹.

فصل دوم: زندگی علمی

اشاره

فصل دوم: زندگی علمی

محمـد بن حسن طوسـی، مقـدمات رایج علمی را در زادگاهش فرا گرفت و در بهار جوانی از خرمن دانش بزرگان، خوشه ها چیـد. در آن روزگـار، منطقه طوس و شـهرهای نیشـابور، سـبزوار، ری و قم، مراکزی بودنـد که طوسـی می توانست از محضـر دانشـمندان آن جا (شـیعه و سـنی) بهره ببرد؛ به ویژه قم که مرکز شیعیان بود و دانشمندان بسیاری در آن جا ساکن بودند. البته روشن نیست که وی، دوران جوانی را در همان طوس گذرانیده یا در یکی از شهرهای یاد شده، درس خوانده است.

به احتمال زیاد، شـیخ در ایران و در همان زادگاهش نزد استادان عادی، دانش آموخته است؛ زیرا بسیار دور از انتظار است که وی تا ۲۳ سالگی در یکی از مراکز علمی معروف و در محضر استادان ماهری تحصیل کرده، ولی در آثارش، نامی از آن نبرده باشد.(۱)

تنها علامه تهرانی ــ صاحب الذریعه ــ ابوزکریا محمدبن سـلمان الحرانی (یا حمدانی) را از اسـتادان شیخ طوسی نام می برد و می گویـد: وی اهل طوس است و شایـد از اسـتادان شـیخ پیش از هجرت به بغداد باشد، ولی این یک احتمال است. بی شـک طوس در آن روزگاران، مهد علم و ادب بوده و

۱- هزاره شیخ طوسی، ص ۴.

دانشـمندان نامداری را در خود می پرورانیده است. برای مثال، هنگامی که شـیخ طوسی دوران کودکی و نوجوانی خود را می گذراند، در طابران طوس، فردوسـی به سـرودن شاهنامه سـرگرم بوده است. اگر زادگاه شـیخ، همان شهر باشد، با توجه به این که فردوسی شیعه بود و نام و آوازه بلندی در اواخر عمر داشت، بعید است که شیخ با وی دیدار نکرده باشد.

به هر حـال، این عـالم بزرگوار، تحصـیلات خود را در همـان زادگـاهش آغاز کرد و برای فتـح قله های دانش، به سوی مراکز علمی و فرهنگی دیگر مانند بغداد و نجف شتافت.

هجرت به بغداد

هجرت به بغداد

این عالم فرزانه و بلنـد آوازه تا ۲۳ سـالگی، درس هـای مقـدماتی را در زادگاهش فرا گرفت، ولی از آن جا که روح جست و جوگر او آرام نمی گرفت و هر آن، به فتح قله های بلند دانش های اسـلامی می اندیشـید، سـرانجام از شهر طوس و همسایگی بارگاه امام هشـتم علیه السـلام، راهی بغداد شد.(۱) او در سـال ۴۰۸ ه . ق وارد بغـداد ــ پـایتخت علمی جهـان اسـلام و مرکز خلافـت ــ گردیـد. دانش ها و فنون گوناگون را در این شـهر فرا گرفت و از خرمن دانش و ادبی که عالمان بزرگ آن عصـر انباشته بودند، خوشه ها چید.(۲)

شیخ طوسی، مدت چهل سال (۴۰۸ ــ ۴۴۸) در بغداد به سـر برد. بخشی از این مدت طولانی را در علم آموزی و بخش دیگر را به رهبری و تدریس

۱- تأسیس الشیعه لعلوم الاسلام، سید حسن صدر، ص ۳۳۹.

۲- بحارالانوار، ج ۱، ص ۷۰؛ اعلام المکاسب، ص ۶۹.

اشتغال داشت و تقریبا در تمام این چهل سال، در کنار آموختن و تدریس، به کار نوشتن نیز سرگرم بوده است.(۱)

جایگاه علمی و فرهنگی بغداد

جایگاه علمی و فرهنگی بغداد

در آن هنگام، بغداد مرکز خلافت عباسیان بود که به جز اندلس و شمال آفریقا، بر بخش گسترده ای از دنیای اسلام، از دریای احمر و سواحل مدیترانه تا چین، حکومت می کردند. بغداد از نظر علمی نیز پذیرای دانشمندان همه مذاهب اسلامی بود و دانشمندان چهار مذهب اهل تسنن (حنفی، مالکی، شافعی و حنبلی) با عالمان بزرگ شیعه (امامی و زیدی) در موضوع های گوناگون علمی به ویژه بحث های کلامی، آزادانه به بحث و مناظره می پرداختند. آنان هر کدام می کوشیدند در فضایی منطقی با زبان و قلم، برتری مذهب و منطق خویش را آشکار سازند.

بزرگ ترین فقیهان و بزرگان مذاهب اسلامی (ابو حنیفه، شافعی و احمد حنبل) و نیز بزرگ ترین محدثان (مانند نویسندگان صحاح) و بزرگ ترین تاریخ نویسان (مانند محمد بن اسحاق واقدی، ابن سعد کاتب واقدی، یعقوبی، مسعودی، طبری، بلاذری، ابن قتیبه دینوری و ابوالفرج اصفهانی) تمام یا بخشی از عمر خود را در این دیار به سر برده و برخی در همان جا دفن شده اند. برخی از آنان مانند: مسعودی، بلاذری، یعقوبی و ابن قتیبه در بغداد زاده شده و در همان جا زندگی کرده اند.(۲)

۱- فقهای نامدار شیعه، عبدالرحیم عقیقی بخشایشی، ص ۶۹؛ هزاره شیخ طوسی، ص ۳۰؛ اعلامالمکاسب، ص ۶۹.

۲- هزاره شیخ طوسی، ص ۳۷.

افزون بر آن، بنای علوم عقلی، فلسفی، ریاضی و طب یا به اصطلاح علوم اوائل در همین شهر پی ریزی شده است.(۱)

آن چه گفته شد، پیشینه علمی بغداد بود، ولی درباره تشیّع باید گفت که پس از عصر حضرت صادق علیه السلام، بیشتر ائمه علیهم السلام به بغداد، قدم گذارده اند. امام هفتم و نیز امام نهم چندی در آن جا زندگی کرده و سرانجام، همان جا به شهادت رسیده و در قبرستان قریش (کاظمین) به خاک سپرده شده اند.

بغداد در قرن چهارم و پنجم که عصر شیخ طوسی است، جایگاه علمی و فرهنگی برجسته ای داشت و یگانه پایگاه مرجعیت تشیع به شمار می آمد. تاریخ گواه است که در این قرن، شیعه در بغداد رسمیت داشته و سخن عالمان شیعی تأثیرگذار بوده است، به گونه ای که آشکارا با مخالفانِ خود به مبارزه فرهنگی می پرداختند.(۲)

استادان

استادان

شیخ طوسی، نخست در ایران و زادگاهش؛ طوس نزد استادان محلی، دانش می آموزد. آن گاه با سفر ایشان به بغداد، مرحله دیگری از دانش آموزی وی آغاز می شود. او از همان آغاز، توجه استادان را به خود جلب می کند و از آنان بیشترین بهره را می برد.

مهم ترین استاد شیخ در بغداد، شیخ مفید بوده است. او که استادی بزرگوار و با تجربه بود و شاگردان بسیار داشت، این طلبه بیست و سه ساله را

۱- هزاره شیخ طوسی، ص ۳۷.

۲- هزاره شیخ طوسی، ص ۴۵.

به حضور پذیرفت. شیخ طوسی در پنج سال باقی مانده از عمر شیخ مفید، همواره از محضر او بهره مند می شد و لحظه ای را به غفلت نمی گذراند.

علامه حلی که خود از محققان نامی تشیع است، در توصیف شیخ مفید می نویسد:

مفید از بزرگ ترین دانشمندان شیعه، رییس و استاد آن هاست. همه دانشمندان ما که پس از وی آمده اند، از دانش او استفاده کرده اند... . او موثق ترین و داناترین عالمان عصر خود بود و ریاست علمی و دینی طایفه شیعه در عصر او، به وی منتهی گشت.(۱)

ابوالحسن ابی جید، ابن صلت اهوازی، حسین بن عبیداللّه غضایری و ابن عبدون نیز از استادانِ شیخ طوسی بودند که شیخ، نام آنان را به عنوان مشایخ حدیث در کتاب هایش آورده است.(۲) البته، شیخ طوسی مدت کمی از این دانشمندان بهره برده است. او پس از درگذشت شیخ مفید، همان مقام و موقعیت را نزد سید مرتضی علم الهدی پیدا کرد و وی را به عنوان استاد برگزید(۳) و سرآمد شاگردان سید گشت.

فرهیختگی و بزرگی سیدمرتضی مورد اتفاق همه دانشمندان اسلامی است، چنان چه ابن خلکان در وفیات الاعیان به نقل از ابن بسام اندلسی می گوید:

سید مرتضی امام و پیشوای دانشمندان عراق از سنی و شیعه بود و دانش وران عراق برای حل مشکلات علمی خود به او پناه می بردند؛ ریاست مدارس

۱- خورشید ابرار، علی رضا شهروی، ص ۲۸.

۲- یادنامه شیخ طوسی، دانشگاه مشهد، ج ۳، ص ۱۷۶، مقاله عباس مخبر دزفولی.

۳- اعلام المکاسب، ص ۶۹.

علمی عراق به او ختم می شد.(۱)

سیدمرتضی برای شاگردان دانشمند خود، بر اساس مراتب فضل و دانش آنان، حقوقی قرار داده بود و بیشترین حقوق را که ماهی دوازده دینار بود، به شیخ طوسی می پرداخت. این امر، مراتب فضل و کمال شیخ را نشان می دهد.(۲)

شیخ طوسی مدت ۲۳ سال (۴۱۳ _ ۴۳۶) از منبع فیّاض و دانش بی کران سید بهره برد و در پرتو عظمت و نفوذ سید، از امکانات فراوانی برخوردار بود.(۳)

محدث نوری در خاتمه مستدرک، نام ۳۸ تن از استادان شیخ طوسی را آورده است.

در مسند تدریس

در مسند تدریس

سیدمرتضی در سال ۴۳۶ ه . ق، در ۸۰ سالگی درگذشت. در این زمان، شیخ طوسی که ۵۱ سال از عمرش سپری شده بود، به دلیل تبحر علمی، به ریاست جامعه علمی شیعیان در بغداد برگزیده شد. شهرت علمی و شخصیت اجتماعی و احاطه گسترده وی بر عقاید و مذاهب، موجب شد که از سوی خلیفه وقت؛ القائم بامراللّه عباسی، کرسی علم کلام که به سرآمد دانشمندان عصر تعلق می گرفت، به او اعطا شود. علم کلام؛ که به بحث درباره

۱- خورشید ابرار، ص ۳۴.

۲- هزاره شیخ طوسی، ص ۱۳.

۳- بحارالانوار، ج ۱، ص ۸۰.

عقاید و مذاهب می پرداخت، رایج ترین دانش آن روز بود.(۱)

میانه روی و موقعیت شناسی شیخ طوسی در امور اجتماعی، سبب شد تا بتواند دو مقام حساس را به خوبی عهده دار شود:

۱. ریاست علمی و دینی جامعه شیعه؛ آن هم در بغداد که مرکز مخالفان و نیز دانشمندان بزرگ شیعه بود؛

۲. به دست آوردن کرسی علم کلام که به کمتر کسی اعطا می شد.

شیخ طوسی ۱۲ سال پس از سیدمرتضی، بر جهان شیعه، ریاست علمی و معنوی داشت و شیعیان عراق، ایران و شام، مرجعیت و رهبری او را پذیرفته بودند. دانشمندان، مسایل دشوار خود را به حضورش می بردند و پاسخ می گرفتند، چنان که بخشی از نوشته های او را مسایلی تشکیل می دهد که مردم حلب، دمشق، ری، کربلا و قم از وی پرسیده اند.(۲)

بدیهی است با تسلط شیخ بر رشته های گوناگون علوم، برخورداری از نبوغ سرشار و شناخت خلیفه وقت از وی، نمی توان تدریس او را به علم کلام منحصر دانست، بلکه تدریس فقه و اصول نیز مهم ترین کرسی های تدریس او را تشکیل می داد. ناگفته نماند که در آن زمان، آل بویه بر بغداد حکومت می کردند و خلفای عباسی، در واقع، دست نشانده و فرمان بردار آنان بودند و حضورشان بیشتر تشریفاتی بود. آل بویه هرگاه می خواستند، خلیفه ای را برکنار می کردند و فرزند یا یکی از نزدیکان او را به حکومت می گماشتند. این کار، برای آرام کردن مردم عراق بود که بیشتر از اهل سنت بودند و خلیفه را

۱- مفاخر اسلام، علی دوانی، ج ۳، ص ۳۷۴.

۲- هزاره شیخ طوسی، ص ۱۴، مقاله علی دوانی.

امیرالمؤمنین می دانستند.

آل بویه شیعه بودند و در گسترش فرهنگ شیعه و رهانیدن آنان از ستم دیگران نقش مهمی داشتند.(۱)با توجه به جایگاه شیعه در آن زمان، دیگر این پرسش مطرح نمی شود که چگونه خلیفه وقت به تأیید مقام علمی شیخ الطائفه و اعطای کرسی تدریس کلام به ایشان راضی شد.

هجرت دوباره

هجرت دوباره

شیخ در این مدت با نهایت متانت و بردباری درس می خواند، تدریس می کرد، کتاب می نوشت و به سرپرستی شیعیان بغداد و پاسخ گویی به پرسش های شیعیان مناطق دوردست می پرداخت، ولی آرامشی که به سبب حکومت آل بویه بر عراق حاصل شده بود، دیری نپایید. در پی شکست آل بویه و به حکومت رسیدن سلجوقیان که سنی مذهب بودند، شیعیان عراق به ویژه بغداد وضعیت اسف باری یافتند، به گونه ای که اختلاف های مذهبی و درگیری های فرقه ای آغاز شد.

کم کم این کشمکش های جاهلانه و تعصب های کورکورانه به اوج خود رسید. در نتیجه، گروهی ستمگر، کرسی تدریس و کتاب خانه او را در کَرخ آتش زدند که این رویدادها، کاسه صبر این مرد بزرگ را لبریز کرد. او جان خویش را در خطر دید و چون می دانست به جامعه شیعه و جهان اسلام تعلق دارد، درنگ بیشتر را در آن هرج و مرج روا ندانست. از این رو، به شهر نجف اشرف رفت و در جوار مرقد نورانی امیرمؤمنان علیه السلام، حوزه علمیه نجف را پایه

۱- فقهای نامدار شیعه، ص ۷۱.

گذاری کرد. این هجرت شیخ، در سال ۴۴۸ ه . ق اتفاق افتاد.(۱)

در سایه انوار علوی

در سایه انوار علوی

شاها من ار به عرش رسانم سریر فضل

مملوک آن جنابم و مسکین این درم

گر بر کنم دل از تو و بردارم از تو مهر

آن مهر بر که افکنم، آن دل کجا برم؟

پیش آمدهای روزگار، شیخ را به نجف فرا خواند. نجف، در آن روزگار شهر نبود و حتی عنوان روستا هم نداشت. تنها چند تن از زایران و شیعیان پرشور، در جوار بارگاه امیرمؤمنان، علی علیه السلام می زیستند. البته در روزگار پادشاهان دیلمی؛ مانند معزالدوله، عضدالدوله، بهاءالدوله و با تلاش وزیران و شخصیت های شیعی این خاندان، نجف رونق گرفته بود و آنان، اشیای گران بهایی را وقف بارگاه آن حضرت کرده بودند. هم چنین پادشاهان دیلمی به زیارت مرقد نورانی مولای متقیان می آمدند و وصیت می کردند آنان را پس از مرگ، در سرداب صحن امام علی علیه السلام به خاک بسپارند.

زمانی که شیخ به نجف آمد، نجف دیگر رونق روزگار آل بویه را نداشت. تعصب های شوم و جاهلانه، سایه ظلمانی خود را بر همه جا افکنده و وحشت همه جا را فرا گرفته بود. البته در اطراف نجف، عشایر غیور و شجاعی از عرب های شیعه زندگی می کردند که بسان دژی محکم، مرقد

۱- اعیان الشیعه، سیدمحسن امین، ج ۹، ص ۱۵۹.

مطهر و نورانی مولای خود را از هرگونه گزند، پاسداری می کردند. بر همین اساس، نجف برای شیعیان، منطقه امنی به شمار می آمد و انتخاب شیخ نیز تأیید کننده وجود امنیت نسبی در آن منطقه از عراق است.

با ورود شیخ طوسی، نجف جنب و جوشی وصف ناپذیر یافت؛ زیرا مردی آسمانی با روحی بلند و اندیشه ای به ژرفای اقیانوس و اراده ای خلل ناپذیر وارد این شهر شده بود. وی برای رونق بخشیدن به مکتب حقّه اهل بیت علیهم السلام، به بهشت خدا در زمین هجرت کرده بود، تا نجف را قبله آمال و آرزوی عاشقان علم و معرفت گرداند.(۱)

شیخ دوازده سال عمر گران بهای خود را در نجف گذرانید.

اقامت دوازده ساله شیخ الطائفه، گروهی از شاگردان و اهل فضل را به نجف کشانید. با گذشت روزها، گروهی از شیعیان نیز در آن شهر مقدس، اقامت گزیدند. باری، ورود شیخ، نجف را به مرکز جهان شیعه تبدیل کرد.(۲) او شمعی بود که می سوخت و از پرتو انوار وجودی اش، پروانگان علم و معرفت بهره می بردند. شاگردانش از خرمن دانش استاد، خوشه می چیدند و در پرتو انوار علوی می درخشیدند.

شاگردان

شاگردان

به نوشته بسیاری از دانشمندان شیعه، شاگردان شیخ الطائفه افزون بر سیصد مجتهد بوده اند. گروهی از عالمان اهل تسنن نیز از محضر ایشان بهره

۱- گلشن ابرار، ج ۱، ص ۸۴.

۲- مفاخر اسلام، ج ۳، ص ۳۸۶.

می بردند که نامشان نیامده است.(۱) تسلط شیخ بر علوم گوناگون، روش معتدل و داشتن کرسی استادی از سوی خلیفه، سبب شده بود که این شمار از دانشمندان شیعه و سنی پس از دانش آموزی از محضرش، به مقام عالی علمی برسند.

نام همه شاگردان او در دست نیست، ولی نام ۳۶ تن از آنان در مقدمه تبیان که کتاب تفسیری شیخ است، به چشم می خورد. معروف ترین آن ها، فرزند دانشمندش، شیخ ابوعلی طوسی است که به او مفید ثانی می گویند و سلسله اجازه های عالمان شیعه به واسطه او به شیخ می پیوندد. هم چنین اسحاق بن محمد قمی (نوه شیخ صدوق)، حسن بن حسین بن بابویه قمی (برادرزاده شیخ صدوق)، شهر آشوب مازندرانی (جد ابن شهر آشوب، صاحب مناقب)، قاضی ابن براج عبدالجبار مقری (مفیدرازی)، فتال نیشابوری (نویسنده روضه الواعظین) و محمدبن هبه اللّه طرابلسی از شاگردان معروف شیخ بوده اند.(۲)

گفتنی است شاگردان شیخ طوسی، به بزرگانی که نام شان در کتاب ها آمده است، منحصر نیست. آنان شاگردان بی واسطه شیخ هستند که نام های اندکی از آنان را بر اساس آثاری که داشته اند، آوردیم.(۳) البته اگر شاگردان با واسطه شیخ هم به حساب آیند، شمارشان بسیار بیشتر خواهد بود. بدین ترتیب، همه عالمان پس از شیخ تا کنون، به طور مستقیم یا غیر مستقیم، از پرتو نور

۱- یادنامه شیخ طوسی، ص ۱۸۰، مقاله عباس مخبر دزفولی.

۲- ترجمه روضات الجنّات، محمدباقر ساعدی خراسانی، ص ۱۶۱.

۳- البته این بدان معنا نیست که دیگر شاگردان او آثاری نداشته اند.

شیخ طوسی بهره برده اند. شاگردان پسرش، ابوعلی نیز که با یک واسطه به شیخ طوسی می رسند، کم نیستند. آنان در فضل و دانش هم تراز شاگردان بی واسطه شیخ اند؛ عالمانی مانند شیخ طبری، امین الاسلام طبرسی و ابوالفتوح رازی.(۱)

آثار ماندگار

آثار ماندگار

در میان انبوه دانشمندان شیعه، کمتر دانشمندی را می توان یافت که آثارش مانند نوشته ها و آثار شیخ الطائفه، همگی مورد توجه عالمان دیگر قرار گرفته باشد.

تا زمان شیخ، دانشمندی در میان شیعه برنخاسته بود که در تمام رشته ها، آثاری به پختگی و جامعیت آثار شیخ الامامیه داشته باشد. البته پیش از شیخ طوسی و پس از او، دانشمندانی بوده اند که آثار با ارزشی داشته اند، ولی آثار آنان به یک یا چند رشته محدود می شد. وی افزون بر تسلط کامل بر دانش های عقلی و نقلی شیعی، بر فقه اهل سنت نیز تسلط داشت که کتاب خلاف او بیانگر این مطلب است.

شیخ در رشته های گوناگون تفسیر قرآن، فقه و اصول، اخبار، رجال، کلام، ادعیه، مقتل، تاریخ و پاسخ به مسایل، آثاری دارد که با برخی از آن ها آشنا می شویم:

۱- یادنامه شیخ طوسی، ج ۳، صص ۵۷ _ ۵۹.

کتاب های حدیثی

کتاب های حدیثی

۱. تهذیب الاحکام: این کتاب از کتاب های چهارگانه شیعه است که از زمان نگارش آن تا کنون، همواره مدار استنباط احکام و محل رجوع عالمان بوده است. کتاب تهذیب که شامل بیست و سه کتاب است، با کتاب طهارت آغاز می شود و با کتاب دیات پایان می پذیرد. این کتاب ۳۹۳ باب دارد و در مجموع ۱۳۵۹۰ حدیث در آن گردآوری شده است. شیخ در مقدمه تهذیب تصریح می کند که: در ابتدای کتاب شرط کردیم که مسایل کتاب مقنعه شیخ مفید را تک تک بررسی کنیم و دلیل های اجتهادی هر مسأله را همراه با تحلیل روایت های اهل تسنن بیاوریم و سپس اخبار شیعه را که مربوط به آن مسأله است، مورد بررسی قرار دهیم. ما تا آخر کتاب طهارت به این شرط وفا کردیم، ولی به دلیل طولانی شدن مطالب و خارج شدن از مقصود اصلی (طرح حدیث های راویان شیعه)، در باب های دیگر این کتاب، روش یاد شده را رها کردیم.(۱)

۲. الاستبصار فیما اختلف من الاخبار: یکی از کتاب های چهارگانه فقه شیعه است که سه جزء دارد: دو جزء آن در عبادات و جزء سوم در باب های دیگر فقه، مانند عقود و معاملات، حدود، قصاص و دیات است. استبصار، تمام سر فصل های تهذیب الاحکام را در بر دارد، با این تفاوت که اخبار این کتاب، به اخباری که در محتوا باهم اختلاف دارند، منحصر است و شیخ، روش جمع میان آن ها را بیان کرده است. بر خلاف تهذیب که اخبار مخالف و موافق دارد،

۱- مقدمه تهذیب الاحکام، ج ۱، ص ۴۶، برگرفته از: خورشید ابرار، ص ۷۷.

این کتاب ۵۵۱۱ حدیث دارد و در ۴ جلد چاپ شده است.(۱)

۳. امالی یا المجالس فی الاخبار: این کتاب، ۴۵ مجلس درس و املای حدیث از شیخ طوسی را در بردارد.(۲)

کتاب های رجالی

کتاب های رجالی

۱. الابواب معروف به رجال شیخ طوسی: در این کتاب، نام نزدیک به ۹۸۰۰ راوی حدیث آمده است که در سه طبقه دسته بندی شده اند:

الف ــ طبقه یاران پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم؛

ب ــ طبقه یاران امامان معصوم علیهم السلام؛

ج ــ طبقه فقیهان و دیگر عالمانی که امام را ندیده اند.(۳)

۲. الفهرست: این کتاب، نام بیش از ۹۰۰ تن از نویسندگان شیعه و کتاب های ایشان را در بردارد که بر اساس حروف الفبا گرد آمده و فاسق یا عادل بودن آنان روشن شده است.(۴)

۳. اختیار الرجال: این کتاب، اکنون به نام رجال کشی معروف است؛ زیرا اصل آن نوشته عبدالعزیز کشی بوده، ولی ترتیب و تنظیم آن به دست شیخ طوسی صورت پذیرفته است.

۱- مقدمه استبصار، ج ۱، صص ۱ ــ ۵؛ هزاره شیخ طوسی، ص ۲۱۰.
۲- خورشید ابرار، ص ۷۸.
۳- الفهرست، شیخ طوسی، ص ۲۸۶.
۴- الفهرست، شیخ طوسی، صص ۱ و ۲.

کتاب های تفسیری

کتاب های تفسیری

۱. التبیـان فی تفسـیر القرآن: این کتـاب دارای ده جزء و مقـدمه ای پُربـار دربـاره علوم قرآن و تفسـیر است و به اعـتراف بیشتر محققان، انواع علوم قرآنی در این تفسیر، گرد آمـده است. خود شـیخ در مقـدمه آن آورده است: «ماننـد این کتاب تا به حال نوشته نشده است».(۱)

۲. المسائل الدمشقیه فی تفسیر القرآن: در این کتاب، به دوازده مسأله درباره تفسیر قرآن کریم پرداخته شده است.(۲)

۳. المسائل الرجبیه فی تفسیر آی من القرآن: این رساله در بر گیرنده تفسیر آیاتی از قرآن مجید است. به گفته خود شیخ، مانند این کتاب نوشته نشده است.(۳)

کتاب های فقهی

کتاب های فقهی

۱. النهـایه فی مجرد الفقه و الفتوی: این کتـاب یـک دوره فقه منصوص است که از متون اخبـار گرفته شـده است و از نخسـتین نوشته های شیخ به شمار می رود.

۲. المبسوط فی الفقه: یک دوره جامع و مفصلِ فقه استدلالی به ضمیمه فقه منصوص است.

۳. الجمل و العقود فی العبادات: این کتاب، متن منظم و فشرده ای در زمینه عبادت های پنج گانه است.

۴. خلاف: در این کتاب، همه دیدگاه های فقهی فقیهان اهل تسنن تا زمان

۱- التبیان، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۱.

۲- التبیان، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۱.

۳- الذریعه، ج ۲۰، ص ۳۴۸؛ خورشید ابرار، ص ۷۶.

شیخ گردآوری شده است. وی نخست دلیل های آنان را در مسأله ای مطرح می سازد و سپس دلیل صحیح را تحلیل و بررسی می کند.(۱)

شیخ، کتاب خلاف را به روش پژوهش تطبیقی در مذاهب گوناگون اسلامی نوشته و در آن، هزاران مسأله را بررسی کرده است.(۲)

کتاب های اصول فقه

کتاب های اصول فقه

۱. عده الاصول: رایج ترین کتاب اصولی نزد گذشتگان بوده است.

کتاب های کلامی

کتاب های کلامی

۱. تلخیص الشافی فی الامامه: این کتاب، گزیده کتاب شافی سید مرتضی است که در موضوع امامت نوشته شده است. دیدگاه های مخالفان اصل امامت، در این کتاب بررسی شده است.

۲. تمهید الاصول: شرح کتاب جمل العلم و العمل سیدمرتضی است. شیخ، بخش مربوط به اصول دین این کتاب را شرح داده است.(۳)

۳. المفصح فی الامامه: در زمینه مسایل امامت است.

کتاب های دعا

کتاب های دعا

۱. مصباح المتهجد فی اعمال السنه: کتابی است که در زمینه آداب و ادعیه و

۱- خورشید ابرار، ص ۸۶؛ هزاره شیخ طوسی، صص ۶۶ _ ۷۱.

۲- معالم العلماء، ابن شهر آشوب، ص ۱۱۵.

۳- الفهرست، شیخ طوسی، ج ۱، صص ۵۱ و ۵۲.

اعمال دینی سال نوشته شده است.

۲. مختصر المصباح فی الادعیه و العبادات یا المصباح الصغیر: گزیده کتاب مصباح المتهجد است.

۳. مختصر فی عمل یوم و لیله فی العبادات: این کتاب درباره نمازهای روزانه و تعقیبات آن ها است.

لازم به یادآوری است که مجموع آثار شیخ، نزدیک به ۵۰ اثر است که در الفهرست شیخ طوسی، مقدمه بحارالانوار و کتاب های گوناگون دیگر آورده شده است.

فصل سوّم: سیاست و رهبری دینی

اشاره

فصل سوّم: سیاست و رهبری دینی

زیر فصل ها

وضعیت سیاسی دوران شیخ طوسی

درگذشت سیدمرتضی

بنیان گذاری حوزه علمیه

اندیشمندان هم عصر شیخ

وضعیت سیاسی دوران شیخ طوسی

وضعیت سیاسی دوران شیخ طوسی

اوضاع سیاسی دوران شیخ طوسی را در دو بخش بررسی می کنیم:

۱. وضعیت سیاسی ایران؛

۲. وضعیت سیاسی بغداد.

اهالی شهر طوس که زادگاه شیخ است، بیشتر پیرو دو مذهب حنفی و شافعی از مذاهب اهل سنت بوده و دسته ای نیز زیدی و اسماعیلی و دوازده امامی بودند. بنابراین، طوس از جهت مذهبی، شهری ناهماهنگ و محل ارتباط یا برخورد عقاید گوناگون بود.

شیخ در عصری می زیست که سامانیان بلخی در ماوراءالنهر، فرمان روایی می کردند. هرچند شهرهای بلخ، هرات، مرو و نیشابور نیز در قلمرو پادشاهی آنان بود، ولی امیران محلی در سرزمین زیر سلطه خود حکم می راندند و هر کدام ادعای استقلال داشتند. از جمله آنان، سبکتکین، پدر سلطان محمود غزنوی است. وی در ۲۷ شعبان ۳۶۶ ه . ق در غزنه (از شهرهای افغانستان) به تخت نشست. پس از درگذشت او، پسرش در ۳۸۷ ه . ق، قدرت را به دست گرفت و حکومت بزرگی تشکیل داد. او بیشتر قبیله ها و امیران محلی را از میان برد، عبدالملک سامانی را شکست داد و بیشتر خراسان را به فرمان برداری خود وا داشت. این گونه بود که بحران های سیاسی و فکری در عصر شیخ الطائفه اوج گرفت. در این زمان، مذهب حنفی

در منطقه خراسان، فراگیر بود؛ زیرا پادشاهان سامانی و غزنوی و سلجوقی و بیشتر رجال این عصر، پیروان سر سخت مذهب حنفی بودند.(۱)

شیخ طوسی تا ۲۳ سالگی در زادگاهش به فراگیری علوم مشغول بود، ولی سرانجام روح بلندش، او را به بغداد کشاند که مرکز علم، فرهنگ و تمدن اسلامی بود.(۲)

بغداد در آن زمان در دست عباسیان بود. آل بویه، هر چند در ظاهر با خلفای عباسی بیعت کرده و حکومت سیاسی و مذهبی ایشان را پذیرفته بودند، ولی هیچ گونه اعتقادی به این دستگاه نداشتند. آنان به شیوه پدرانشان، مهر آل علی علیه السلام به ویژه امامان زیدیه را در دل می پروراندند. در حقیقت، حاکم واقعی در بغداد، آل بویه و حکمرانان شیعه بودند. از این رو، بغداد برای پرورش و آموزش اندیشه های شیعی محیط مناسبی به شمار می آمد.(۳)

هر چند تسلط حکمرانان شیعی آل بویه بر دستگاه خلافت بنی عباس نزدیک به یک قرن ادامه یافت دیری نپایید که این وضعیت، به بحران سیاسی انجامید. این امر سبب شد که خلیفه عباسی، القائم بامراللّه به طور پنهانی، طغرل بیک، حمران سلجوقی را که بر مذهب اهل بیت علیهم السلام نبود، به تصرف بغداد تشویق کند. طغرل بیک نیز در سال ۴۴۷ ه . ق، وارد بغداد شد و خلیفه

۱- هزاره شیخ طوسی، صص ۷۷ _ ۹۰.

۲- مفاخر اسلام، ج ۳، ص ۳۶۷.

۳- هزاره شیخ طوسی، ص ۹۹.

را نجات داد. به این ترتیب، سلسله آل بویه در بغداد فرو پاشید.(۱)

از آن پس، سخت گیری بر شیعیان رو به فزونی نهاد؛ زیرا دولت و ملت، خود را از زیر سلطه آل بویه آزاد دیدند. آنان با استفاده از این موقعیت، بغض و کینه خود را بر ضد شیعه و عالمان شیعی آشکار ساختند.

طغرل سلجوقی با ورود به عراق، شیعیان محله کرخ را از گفتن حیّ علی خیر العمل در اذان باز داشت. هم چنین، تمام شعارها و کتیبه هایی که شیعیان بر دیوارها و دروازه های کرخ نوشته بودند؛ مانند «محمد و علی خیر البشر» محو شد. به دستور ابن سلمه (رئیس الرؤسا)، ابوعبداللّه جلاب (گلاب)، رییس بزازهای کرخ را به جرم غلوّ در تشیع به قتل رساندند و بر در مغازه اش به دار آویختند. شیخ طوسی نیز پنهان شد و خانه اش غارت گردید.(۲)

درگذشت سیدمرتضی

درگذشت سیدمرتضی

کرخ، محله شیعه نشین بغداد، رجال بزرگ شیعی را در خود جای داده بود. در همین شهر، برخی بزرگان و فقیهان نامدار شیعه، مانند شیخ مفید _ استاد بزرگ شیخ طوسی _ به اداره امور شیعیان و پرورش شاگردان فاضل، همت می گماشتند. معروف ترین شاگردان شیخ مفید، سیدمرتضی علم الهدی، برادر نابغه اش؛ سیدرضی _ جامع نهج البلاغه _ و ابوالعباس علی بن احمد بن عباس نجاشی، صاحب کتاب رجال نجاشی بودند.

۱- اعیان الشیعه، ج ۹، ص ۱۵۹.

۲- منتظم ابن جوزی، ج ۸، ص ۱۷۲، برگرفته از: یادنامه شیخ طوسی، ج ۱، صص ۱۹۸ _ ۲۰۰، با گزینش.

وقتی شیخ طوسی وارد بغداد شد، به حوزه درس این عالم وارسته قدم نهاد و از بوستان دانش آن عالم فرزانه بهره ها برد. دیری نپایید که عمر با برکت شیخ مفید به سر آمد و چشم از این جهان فرو بست. پس از درگذشت او، ریاست علمی و دینی شیعه به بزرگ ترین شاگرد او؛ یعنی سیدمرتضی رسید.

سیدمرتضی مانند استادش، دانشمندی دوراندیش و موقعیت شناس بود و روش معتدلی در پیش گرفت. به همین سبب، توانست مرجعیت فقهی شیعیان و کرسی مکتب مفید را تا پایان عمر، باشکوه و اقتدار نگاه دارد.(۱)

شیخ طوسی درباره این مرد بزرگ می فرماید:

وی در بسیاری از علوم یگانه بود. همه دانشمندان درباره دانش او اتفاق نظر دارند. در علم کلام، فقه، اصول، ادب، شعر، نحو، معانی، لغت و غیره بر همگان مقدم بود. دیوان او بیش از بیست هزار بیت شعر دارد.(۲)

سرانجام سیدمرتضی، در سال ۴۳۶ ه . ق پس از ۸۰ سال عمر گران بها و ۲۳ سال ریاست مطلق بر جهان شیعه درگذشت. وی در این مدت، آثار ارزنده ای نوشت و شاگردان فرزانه ای تربیت کرد. با این که عالمان بزرگی از شاگردان مفید و هم عصران سیدمرتضی، مانند نجاشی و کراجکی، زنده بودند و هر کدام از مفاخر دانشمندان شیعه به شمار می آمدند، ولی هیچ کدام جایگاه شیخ طوسی را نیافتند. از این رو، پس از درگذشت سید مرتضی، ریاست علمی و معنوی شیعیان به وی سپرده شد و شیخ، مرجعیت و رهبری

۱- یادنامه شیخ طوسی، ج ۱، ص ۱۹۴.

۲- الفهرست، ص ۵۵.

جهان شیعه را عهده دار شد.(۱)

شیخ طوسی، نزدیک به ۱۲ سال در بغداد اقامت گزید. وی در این مدت به تدریس، تحقیق و پرورش شاگردان بزرگی پرداخت و رهبری جهان شیعه را بر عهده گرفت.

دیری نپایید که اوضاع سیاسی بغداد دگرگون شد و شیعیان امنیت خود را از دست دادند. از این رو، شیخ طوسی درنگ را جایز ندانست و در سال ۴۴۸ ه . ق، بغداد را به قصد نجف اشرف ترک کرد.

بنیان گذاری حوزه علمیه

بنیان گذاری حوزه علمیه

شهر مقدس نجف، پیش از قرن پنجم، حتی عنوان روستا هم نداشت. شاید دلیل توسعه نیافتگی این منطقه، آب و هوای نامساعد آن بوده باشد. تنها گروه اندکی از شیعیان پرشور برای خدمت به زایران مشتاق حرم امیرالمؤمنان علی علیه السلام، در جوار بارگاه آن حضرت می زیستند.

با ورود شیخ طوسی، نجف جنب و جوشی وصف ناپذیر یافت. شیخ که خانه، کتاب ها و دست نوشته های خود را در بغداد از دست داده بود، ۱۲ سال آخر عمر خود را با پشتکار بیشتری به تدریس و تحقیق در علوم اسلامی در نجف پرداخت. او توانست پایه های حوزه علمی جدیدی را در آن جا استوار سازد که پس از گذشت هزار سال هنوز یکی از مراکز علمی و فرهنگی جهان اسلام به شمار می رود.(۲)

۱- یادنامه شیخ طوسی، صص ۱۹۴ _ ۱۹۷.

۲- مقدمه تبیان، ج ۱، ص ۹؛ بحارالانوار، ج ۱، ص ۷۰.

بنابراین، شیخ طوسی را به حق باید پایه گذار نخستین دانشگاه شیعه هم زمان با جاهلیت قرون وسطی در اروپا دانست و با افتخار از هنر او یاد کرد.(۱)

اندیشمندان هم عصر شیخ

اندیشمندان هم عصر شیخ

از آغاز زندگی شیخ (۳۸۵ ه . ق)تا سال درگذشت ایشان (۴۶۰ ه . ق)، عالمان و بزرگان بلند آوازه ای در طوس و بغداد بودند که نام برخی از آنان را در کتاب های ترجمه و رجال آورده اند. برخی از آنان آثار معروف و شناخته شده ای دارند که شناخت آن ها از عظمت شخصیت شیخ الامامیه پرده بر می دارد به ویژه آن دسته ای که در زمان اوج علمی شیخ طوسی می زیسته اند.

برخی از اندیشمندان هم عصر شیخ را به اجمال معرفی می کنیم:

۱. ابونصر اسماعیل جوهری، صاحب صحاح اللغه (وفات: ۴۰۰ ه . ق).

۲. ابومحمدحسن نوبختی، از خاندان نوبختی و از محدثان شیعه (وفات: ۴۰۲ ه . ق).

۳. قاضی ابوبکر محمد بن طیب باقلانی، از متکلمان اشعری مذهب (وفات: ۴۰۳ ه . ق).

۴. ابوعبداللّه محمد حاکم، نویسنده تاریخ نیشابور، از عالمان مشهور (وفات: ۴۰۵ ه . ق).

۵. باباطاهر، از مشاهیر سترگ عرفان (وفات: ۴۱۱ ه . ق).

۶. ابوعبداللّه حسین غضائری، از بزرگان نامدار شیعه (وفات: ۴۱۱ ه . ق).

۱- خورشید ابرار، ص ۶۶؛ اعلام المکاسب، ص ۶۹.

۷. حکیم ابوالقاسم حسن بن محمد فردوسی، از مشاهیر ادب فارسی (وفات: ۴۱۱ ه . ق).

۸. ابوعلی احمد مسکویه، از فیلسوفان بزرگ (وفات: ۴۲۱ ه . ق).

۹. ابوعبداللّه محمد بیضاوی، از فقیهان روزگار (وفات: ۴۲۴ ه . ق).

۱۰. ابوعلی سینا، شیخ الرئیس (وفات: ۴۲۷ ه . ق).

۱۱. محمد بن احمد ابوریحان بیرونی، از دانشمندان اسلامی (وفات: ۴۳۰ ه . ق).

۱۲. ابوالنجم احمد دامغانی منوچهری، شاعر بزرگ پارسی گوی (وفات: ۴۳۲ ه . ق).

۱۳. ابوالقاسم علی معروف به سیدمرتضی علم الهدی، از مفاخر شیعه (وفات: ۴۳۶ ه . ق).

۱۴. ابوعلی حسین آمدی، از بزرگان لغت و ادب (وفات: ۴۴۴ ه . ق).

۱۵. تقی الدین ابوصلاح حلبی، از فقیهان نامی شیعه (وفات: ۴۴۷ ه . ق).

۱۶. ابوالقاسم علی تنوخی، از ادیبان و شاگردان سیدمرتضی (وفات: ۴۴۷ ه . ق).

۱۷. ابوحامد محمد بن محمد غزالی، از نامداران اسلامی (وفات: ۴۵۰ ه . ق).

۱۸. ابوبکر احمد بن حسن بیهقی، از بزرگان شافعی (وفات: ۴۵۸ ه . ق).

۱۹. ابوالحسن بهمنیار، از مشاهیر و شاگردان معروف شیخ الرئیس (وفات: ۴۵۸ ه . ق).

۲۰. علی نیشابوری، معروف به ابن الطیب، از مفسران نامی (وفات:

۴۵۸ ه . ق).

۲۱. ابومسلم محمد بن علی معلم اصفهانی، از مفسران و ادیبان معروف (وفات: ۴۵۹ ه . ق).

۲۲. ابوالحسن ثابت بن اسلم حلبی، از عالمان علم نحو (وفات: ۴۶۰ ه . ق).

۲۳. ابوالفتح نصر بن ابراهیم مقدسی، از فقیهان شام (وفات: ۴۶۰ ه . ق).

۲۴. ابوالحسن محمد بن جعفر ابن النجاد، از ادیبان و نویسندگان شیعه (وفات: ۴۶۰ ه . ق).(۱)

۱- هزاره شیخ طوسی، ص ۱۱۸.

فصل چهارم: خدمات فرهنگی و اجتماعی

اشاره

فصل چهارم: خدمات فرهنگی و اجتماعی

زیر فصل ها

احیای فرهنگ شیعه

نوآوری های علمی

مبارزه با انحراف های فکری

تأثیر گذاری اندیشه های شیخ بر اندیشمندان اسلام

احیای فرهنگ شیعه

احیای فرهنگ شیعه

مذهب شیعه در قرن های سوم و چهارم هجری که خلافت و حکومت در دست عباسیان بود، با مشکلات و خطرهای بسیاری رو به رو شد. مخالفت حکومت های وقت با شیعیان، آنان را به تقیه و تبلیغات مخفیانه مجبور کرده بود. مبارزه آشکار مخالفان شیعه و گاه انتشار پاره ای روایات نادرست از سوی آنان، با هدف تفرقه افکنی میان شیعیان، در پناه حکومت های وقت انجام می گرفت. اوضاع داخلی شیعیان نیز با آغاز غیبت کبری، روز به روز آشفته تر می شد. هر کس برای ارضای خواهش های نفسانی خود و جلب توجه شیعه، مدعی مهدویت یا نیابت بود. برخی از عوام و کوته فکران شیعه نیز در نبود امام معصوم علیه السلام، به تفسیرهای نادرست و اظهار عقیده های ناروا درباره آموزه های عالی اسلام دست می زدند و گاه با پافشاری بر باورهای شخصی خود، حتی موجب بروز زد و خورد با مخالفان می شدند. این امور و ده ها عامل دیگر در آن زمان، مذهب شیعه را سخت تهدید می کرد. برای سامان بخشیدن به این مشکلات، به دانشمندان شایسته و کاردانی نیاز بود تا بتوانند با تشکیل حوزه های علمی و تدوین کتاب های مذهبی، به چیرگی این

پدیـده، پایـان دهنـد یا دست کم از گسترش آن جلوگیری کننـد. هم چنین آنان بایـد از راه یافتن دروغ ها و احادیث جعلی به روایـات اهل بیت علیه السـلام جلوگیری می کردنـد و به اتهام های مخالفان که در لوای باورهای کلامی ـ فلسـفی مطرح می شد، پاسخ می گفتند.

شیخ طوسـی که در بغداد می زیست، سرچشـمه این ناهنجاری ها و راه کارهای تبلیغاتی مخالفان را به خوبی دریافته بود و می دانست فرهنگ پُر مایه شـیعی، در دوران غیبت کبری، به احیا و بازنگری نیاز دارد. او با همت عالی و عزم آهنین خویش، شب و روز به گردآوری و نگارش کتاب هایی در رشـته های گوناگون دست زد و آثار ماندگاری برای شـیعه، به یادگار گذاشت. کتاب هایی که او در حدود سی یا چهل سال نوشت، پس از هزار سال، هنوز مرجع تحقیق دانشمندان اسلامی است.(۱)

این مرد وارسـته، سـینه ای آکنده از علم و فرهنگ مکتب شـیعه داشت و تشنگان علم و فضیلت را از سبوی دانش خود سیراب ساخت. باری، او چراغ رو به خاموشی فرهنگ امامان شیعه را فروغی تازه بخشید.

شهید مرتضی مطهری می فرماید:

شیخ تنها در یک رشـته از رشـته های علوم اسـلامی کار نکرده و متخصـص نشده است، بلکه در رشته های گوناگونی زحمت کشیده و کتاب تصنیف کرده

است و در همه آن رشته ها، تراز اوّل است.

او هم فقیه است، هم محـدث، هم متکلم، هم مفسِّـر، هم رجالی و هم ادیب. از این رو، تنها از یک زاویه نمی توان او را دید و شناخت، بلکه از زوایای

۱- هزاره شیخ طوسی، ص ۲۰۶.

گوناگونی باید به او نظر افکند.

شیخ الطائفه فقیه است، ولی نه یک فقیه عادی؛ بلکه فقیهی که تحول شگرف

در فقه به وجود آورد. فقه اسلام، چه در نحله شیعی و چه در نحله سنی، مانند هر علم زنده دیگر دوران های تحول و تکامل را طی کرده است و جهش ها و دگرگونی هایی پیدا کرده است و تغییرات کمّی داشته که به تغییری کیفی منتهی شده است. یکی از این جهش ها در فقه شیعی به دست این مرد صورت گرفته است.(۱)

شیخ طوسی با گردآوری اخبار و احادیث شیعه و منظّم کردن اندیشه کلامی شیعه و تبیین مبانی فقهی _ حقوقی آن، توانست زمینه های یکپارچگی و استقلال فکری را در جهان تشیع به وجود آورد. همین وحدت موجب شد که پیروان این مذهب، به داشتن اندیشه مذهبی ویژه ای در میان مسلمانان ممتاز شوند.

شیخ آقا بزرگ تهرانی، او را نابغه ایران و ترویج کننده و مجدِّد مذهب امامیه می داند و می گوید:

حقیر، عریضه ای به محضر آیت اللّه بروجردی ... ارسال داشتم. در عریضه نوشتم ولادت آن نابغه ایران که مروج و مجدّد مذهب امامیه است، نزدیک است. لازم است امر بفرمایید که مردم تهیه جشن هزاره ببینند تا تمام ملل دنیا قدرشناس این نابغه شوند. ایشان این پیشنهاد را تحسین و از آن استقبال نمود.

نوآوری های علمی

اشاره

نوآوری های علمی

در طول تاریخ، دانشمندان بسیاری، علوم دیگران را به جامعه منتقل

۱- یادنامه شیخ طوسی، ج ۳، ص ۳۱۹، مقاله شهید مرتضی مطهری.

کرده انـد، ولی تنها اندکی از آنان مبتکر و نوآور بوده اند؛ زیرا نوآوری، نیازمند نبوغ فکری است. بی تردید، شـیخ طوسـی از مهم ترین نوآوران و مبتکران جهـان اسـلام است؛ زیرا وی در رشـته های گوناگون علمی، نوآوری دارد و انـدیشه هایی که از نبوغ فکری او سرچشـمه گرفته است، پیـاپی مورد توجّه عالمـان پس از او بوده و هست. برخی از نوآوری های شـیخ در رشـته های تفسیر، فقه، اصول و کلام عبارت است از:

۱ ـ نوآوری در تفسیر

۱ ـ نوآوری در تفسیر

بی شـک شـیخ الطائفه را می توان در شـمار بزرگ ترین عالمان امامیه و امام المفسـرین دانست. مـدارکی از شـیعه و سـنی در دست است که پیش از شیخ، مفسران بسیاری کتاب های تفسیری نوشته اند. شاید بیش از ۲۵۰ مفسر را بتوان نام برد که تفسیر آن ها ناقص، ناتمام یا از جهتی خاص بوده یا به دلایلی، معتبر شناخته نشده است؛ مانند تفسیر عبداللّه بن مسعود (وفات: ۳۲ ه . ق).(۱)

گفتنی است افزون بر جامع و کامل بودن تفسـیر شیخ، وی مباحث خود را با علم کلام در می آمیخت. این کار شیخ به عالمان دیگر نیز جرأت داد که تفسیر قرآن را بـا مشـرب های عقیـدتی و فکری گوناگون عرضه بدارنـد. بـدین ترتیب، پس از شـیخ، تفسـیرهایی بـا مشـرب هـای فلسـفی، عرفـانی و علمی پدیـد آمـد کـه در دگرگـونی فکری مسـلمانان، تـأثیر مهمی بر جـای گذاشت.(۲)

تفسـیر تبیان نخستین تفسیر استدلالی شیعه به شمار می رود که در ۲۰ مجلد گرد آمده و در سالیان اخیر، در ۱۰ مجلد به چاپ رسیده است. شیخ

۱- هزاره شیخ طوسی، ص ۲۹۱، مقاله حسین عمادزاده.

۲- فقهای نامدار شیعه، ص ۸۱.

برای نخستین بار، اندیشه تازه ای را در تفسیر قرآن کریم در پیش گرفت؛ زیرا پیش تر، کتاب های تفسیری شیعه، همه روایی بودند. این نوآوری شیخ، بعدها پی گیری شد و ارزشمندترین تفسیرهای استدلالی شیعه نوشته شد.(۱)

نوآوری های شیخ در تفسیر در چند مورد زیر خلاصه می شود:

الف) جامعیت تفسیر؛

ب) بهره گیری از علم کلام در تفسیر قرآن؛

ج) استدلالی بودن تفسیر برای نخستین بار.

۲ _ نوآوری در فقه

۲ _ نوآوری در فقه

پیش از شیخ طوسی، فقیهان شیعه تنها به مسایلی می پرداختند که امامان معصوم علیهم السلام در روایات خود بدان اشاره داشتند. آنان از طرح مسایل جدید و فروع مبتنی بر آن روایات، پرهیز می کردند. از این رو، برخی فقیهان اهل سنّت، فقیهان بزرگ شیعه را به دلیل این رویه و به کار نگرفتن اجتهاد و استخراج موضوع های فرعی از اصول کلی، سرزنش می کردند و گاه به تحقیر آنان می پرداختند. شیخ در آغاز کتاب ارزشمند مبسوط می نویسد:

من پی در پی می شنوم که فقیهانی که اصل ولایت را نپذیرفته اند، فقیهان امامیه را کوچک شمرده، بی ارزش می خوانند. می گویند فروع و مسایل آن کم است و فقیهان امامی اهل برف انبار و تضادگویی اند؛ زیرا کسی که قیاس و اجتهاد را نپذیرد، راهی برای زیاد کردن مسایل و افزودن فروع بر اصول ندارد؛ چون تنها این دو راه است که موجب افزایش تعداد مسایل می گردد.

شیخ در ردّ این سخن می فرماید:

۱- فقهای نامدار شیعه، صص ۷۹ _ ۸۰.

ریشه این سخنان، بی اطلاعی ایشان از مذهب ما و کمی تدبّر آنان در اصول ماست. اگر آن ها در احادیث و فقه ما اندکی تفکر می کردند، به زودی می یافتند که بیشتر آن مسایلی که آن ها یاد می کنند، در احادیث ما موجود است و حکم آن ها از سوی امامان ما به طور خصوصی یا عمومی، تصریح یا اشاره شده است.(۱)

در این شرایط، شیخ طوسی با نگارش کتاب هایی هم چون مبسوط و النهایه، در فقه شیعه انقلابی بزرگ ایجاد کرد. وی شاخه های فراوانی را به وسیله اجتهاد، از روایات پیشوایان معصوم علیهم السلام استخراج کرد.

یکی دیگر از نوآوری های بی مانند شیخ طوسی در حوزه فقه، بهره گیری از احادیث اهل سنت و استنتاج از مسایل و کلام آنان است. این بهره مندی، به انتقال فرهنگ اهل سنت به کتاب های شیعه و انتقال فرهنگ شیعه به دیگران انجامید.(۲)

کتاب خلاف که یکی از کتاب های فقهی شیخ است، از چنین ابتکاری برخوردار است. در این کتاب، ایشان نخست اقوال، دیدگاه ها و ادلّه اهل سنّت را نقل می کند. آن گاه نظر خویش را به عنوان نظر حق همراه با دلیل می آورد.

۳ _ نوآوری در اصول فقه

۳ _ نوآوری در اصول فقه

هر چند عمانی و اسکافی اجتهاد و عمل به ادله و اصول عقلی را در فقه شیعه بنا نهادند، ولی در حقیقت، بنیان گذار اصلی علم اصول فقه و بهره گیری از اصول عقلی در اجتهاد، شیخ طوسی بوده است؛ زیرا پیش از او، احادیث و

۱- هزاره شیخ طوسی، صص ۴۱۴ و ۴۱۵.

۲- هزاره شیخ طوسی، ص ۸۲.

اخبار، ملاک عمل بود. در این زمینه، صاحب روضات به نقل از سبزواری می نویسد:

در میان عالمان شیعه پیش از عهد شیخ طوسی، اختلاف های زیادی در مسایل و فروع فقهی نبوده است؛ زیرا مدار عمل ایشان بر احادیث موجود در کتاب کافی بوده است و بس.(۱)

وقتی شیخ طوسی، آثار خود را در رشته های حدیث و فقه عرضه داشت و در کتاب های خود، فتواهای مختلف داد، عالمان و فقیهان امامیه جرأت یافتند که فتواهای خود را بر اساس ادله اصول فقه ابراز کنند. با این حال، کمتر فتوایی بود که مخالف نظریه های شیخ طوسی باشد؛ زیرا فقیهان امامیه جرأت فتوا دادن بر خلاف او را نداشتند.

۴ _ نوآوری در کلام

۴ _ نوآوری در کلام

متکلمان شیعه از زمان امام صادق علیه السلام، برای رد مخالفان و دفاع از مقدسات مذهب و اثبات عقاید مسلمانان، به احتجاج می پرداختند. آنان برای این کار، پس از شناختن اصول جدل، خود را به آموزه های قرآن کریم و دستورهای ائمه اطهار علیهم السلام مجهز ساختند.

چون آنان تفسیر قرآن مجید و توضیح روایات را از منابع علم و حکمت؛ یعنی خاندان وحی و نبوت گرفته بودند، در هر مجلس و مبحثی و در هر عصر و زمانی، گوی سبقت را از دیگران می ربودند. آنان روش تحقیق را به روی مؤمنان گشودند و با زبان و قلم، اشکالات مخالفان را رد کردند و اعتراضات دشمنان کینه توز را به درستی، پاسخ گفتند. کتاب شافی سیدمرتضی

۱- هزاره شیخ طوسی، ص ۳۸۷.

(علم الهدی) در رد کتاب المغنی نوشته قاضی عبدالجبار، شاهدی زنده و مدرکی پاینده بر راست بودن ادعای ماست. کتاب شافی، کتابی بزرگ و پُر مایه است، به گونه ای که از حوصله مطالعه مردم عادی فزون تر می نمود و افراد کم استعداد در استفاده از فیوضات آن، بی بهره مانده بودند. از این رو، شیخ طوسی که بزرگ ترین شاگرد سیدمرتضی و جانشین او بود، برای گسترش مذهب حق و ارایه طریق نجات، کتاب جمل العلم و العمل سیدمرتضی را شرح داد. وی کتاب شافی او را نیز خلاصه کرد و در دسترس طلاب علوم دینی و معارف اسلامی قرار داد.

مبارزه با انحراف های فکری

مبارزه با انحراف های فکری

یکی از ویژگی های شیخ طوسی، مبارزه با کج روی های فکری بوده است. وی همواره با کوته فکران در مسایل اصول اعتقادی و فقهی، در مبارزه و مناظره بود. بی تردید، باورهای اصیل مذهبی هر از گاهی از سوی دشمن مورد تهاجم قرار می گیرد که گاه دوستان نادان و وا پس گرا نیز آگاهانه یا ناآگاهانه در این تهاجم شرکت دارند. در روزگار شیخ طوسی نیز چنین وضعی حاکم بود که او با شجاعت و قاطعیت با این انحراف ها برخورد می کرد.

در میان عالمان شیعه و سنّی، بسیاری بوده اند که ترس از اصول عقلی، آنان را به بیماری جمود دچار کرد. اینان وقتی با مسأله ای رو به رو می شدند، اگر دستور خاصی برای آن رسیده بود، پاسخ می دادند و اگر حدیث و دستور مشخصی نرسیده بود، لب فرو می بستند و در پی اجتهاد صحیح و استخراج اصول از فروع نبودند.

چنان که از سخنان شیخ در مقدمه مبسوط و عده الاصول برمی آید، او نیز

گرفتار چنین واپس گرایانی بوده است. او با قشریان مبارزه کرد و اسلام را آن چنان که شایسته بود، شناخت و حق عقل را محترم شمرد. کتاب مبسوط ایشان، دلیل این مدعاست.(۱)

شیخ نه تنها در فقه، بلکه در اصول اعتقادی نیز گرفتار این گونه افراد بوده است. او مسایل اصول دین را حق مطلق عقل می شمارد و تعبد و تقلید را در مسایل اعتقادی، جایز نمی داند. از این رو، در عده الاصول، با انتقاد از برخی شیعیان خشک اندیش می گوید:

اگر از این ها درباره توحید یا عدل یا امامت یا نبوت پرسش شود، به جای آن که به دلیل عقلی استناد کنند، به ذکر روایات می پردازند.

شیخ طوسی مانند هر عالم روشن فکر اسلامی می دانست که اصول عقاید باید اجتهادی باشد و با فهم مستقیم برای اذهان روشن شود. او نقش آثار نقلی را در این باره، هدایت گری و ارایه دلایل به عقول می دانست، نه فرمان و تعبد.(۲)

انحراف فکری در جوامع اسلامی، ریشه های گوناگونی دارد که یکی از آن ها، راه یافتن فرهنگ بیگانه است و در دو مرحله رخ می دهد:

۱. کوچک شمردن فرهنگ خودی؛

۲. بزرگ شمردن فرهنگ بیگانه.

هر گاه مردم دچار سستی و احساس خود کمتر بینی گردند، شیفته فرهنگ دیگران می شوند.(۳) جامعه ای که از سرمایه های مادی و معنوی خود بی خبر

۱- هزاره شیخ طوسی، ص ۳۵۶، مقاله شهید مرتضی مطهری.

۲- هزاره شیخ طوسی، ص ۳۵۶، مقاله شهید مرتضی مطهری.

۳- خورشید ابرار، ص ۹.

است و قیمت گوهرهای خود را نمی دانـد و آن را به بهای کم می فروشـد، تحت تأثیر فرهنگ بیگانه قرار می گیرد. رهایی از این مشکل نیز جز با مبارزه پی گیر و همه جانبه ممکن نیست.

شیخ طوسـی از فرزانگانی بود که با زنده ساختن و تجدید فرهنگ اصـیل اسـلامی شـیعه، آن را از تحقیر و توهین نجات داد و پُربـار بودن فرهنـگ شـیعه را به اثبات رسانیـد. هم چنین بی پایگی و سـستی دلایل مخالفان را نشان داد تا از تهاجم فرهنگی و انحراف های فکری جلوگیری کند.

تأثیر گذاری اندیشه های شیخ بر اندیشمندان اسلام

تأثیر گذاری اندیشه های شیخ بر اندیشمندان اسلام

یکی از ویژ گی های آشـکار و بسیار بی مانند شیخ طوسی، تأثیر پذیرفتن دانشمندان پس از وی، از ایشان است. فقیهان شیعه تا مـدّت هـا، آرای خود را تحت تـأثیر دیـدگاه هـای او بیان می داشـتند تا آن جا که هیـچ فقیهی جرأت نمی کرد در برابر آرای فقهی شیخ، نظریه جدیدی ارایه دهد.

برای نمونه در تفسیر قرآن، تا پیش از مجمع البیان طبرسی (وفات: ۵۴۸ ه . ق)، هیچ کتاب تفسـیری همتای تبیان وجود نداشته است. نویسنده مجمع البیان می گوید:

من از دریای بی کران معارف تبیان، برداشت نمودم و خوشه ها چیدم.

از این نکته، به دست می آیـد که خمیر مـایه تفسـیر گران قـدر مجمع البیان به دست شـیخ طوسـی ریخته شـده است. در فقه و اصول نیز همه فقیهان پس از او، فتواهای وی را منتقل می کردنـد و به احترام فقاهت و دانش ایشان، از خود رأی و نظری ابراز نمی داشتند تا این که محمّد بن ادریس حلّی (وفات

۵۹۸ ه . ق)، مکتب فقهی شیعه را با شجاعت خاصی، از رکود موجود بیرون آورد.(۱)

۱- فقهای نامدار شیعه، صص ۸۲ و ۸۳.

فصل پنجم: ویژگی های اخلاقی و جلوه های رفتاری

اشاره

فصل پنجم: ویژگی های اخلاقی و جلوه های رفتاری

زیر فصل ها

زهد و تقوا

کوشش در دانش اندوزی

تعصب آگاهانه

رؤیای معنوی

مناجات در خلوت

زهد و تقوا

زهد و تقوا

تقوا، آراستن نفس به ارزش هـای والاـی اسـلامی است. در قرآن کریم می خوانیم: «اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَاللّه اَتْقیکُمْ؛ گرامی ترین شما نزد پروردگار، باتقواترین شماست». (حجرات: ۱۳)

شیخ طوسـی از عالمان وارسـته شیعه و سرآمد هم روزگاران خود بود. او می توانست با پرهیزکاری و پاک سازی نفس، به قله های بلند علم و حکمت دست یابد و خود را شایسته «یؤتیِ الحِکْمَهَ مَنْ یشاء» (بقره: ۲۶۲) قرار دهد.

او در پرهیزکـاری زبـانزد عام و خاص بود و عالمان پس از او، همه از آراسـتگی وی به فضایل اخلاقی به نیکی یاد کرده انـد. علاّمه حلّی درباره وی می گوید:

خاص و عام از فضل نبوغ علمی او بهره می بردند. همه او را به تسلط و نبوغ در علوم اسـلامی و آراسـتگی به اخلاق نیکو که برای سرپرستان و پیشوایان دینی ضروری است، ستوده اند و بدان اعتراف کرده اند.(۱)

۱- بحارالانوار، ص ۱۰۳.

هم چنین وی در کتاب رجالی خلاصه الاقوال می گوید:

جمیع فضیلت ها به شیخ طوسی نسبت داده می شود.(۱)

از این سخن به دست می آید که شیخ طوسی، همه فضیلت های اخلاقی و رفتاری از جمله تقوا، پاکی نفس، فروتنی، اخلاص و میانه روی در رفتار و گفتار را دارا بوده است. نمونه دیگر این که وی در زمان حیات استادش ــ سیدمرتضی ــ با وجود این که خود، استاد و عالم ترینِ روزگار بود، ولی هیچ گاه از حاضر شدن در درس استادش سر باز نمی زد.

حضرت امام خمینی رحمه الله در این باره می فرماید:

شیخ طوسی در سن پنجاه و دو سالگی درس می رفته است. در صورتی که در سن بیست و سی، بعضی از این کتاب ها را نوشته است. کتاب های تهذیب را گویا در همین سن و سال به رشته تحریر درآورده و در پنجاه و دو سالگی در حوزه درس سیدمرتضی رحمه الله حاضر می شده که به آن مقام رسیده است.(۲)

بنابراین، فضیلت های اخلاقی انسانی که از آن به تقوا و تهذیب نفس تعبیر می شود، در شیخ طوسی به روشنی نمایان بود. او با توانایی بالایی که در مناظره با مخالفان داشت، هرگز دامانِ خود را به ستیزه گری و پرخاش جویی و توهین نمی آلود و همواره خوی والای انسانی را با موافق و مخالف، در علم و عمل، نشان می داد.(۳)

۱- یادنامه شیخ طوسی، ج ۳، ص ۱۷۱، مقاله سیدعلی اکبر برقعی قمی.

۲- صحیفه نور، امام خمینی رحمه الله.

۳- یادنامه شیخ طوسی، ج ۳، ص ۱۷۳، مقاله سیدعلی اکبر برقعی.

از این جاست که فرزانه وارسته، شهید مرتضی مطهری، از شیخ طوسی به عنوان روح اسلامی یاد می کند و درباره او می فرماید:

شیخ بزرگ، یکی از درخشان ترین ستارگان جهان اسلام است. شیخ طوسی، نمونه کاملی است از تجلی روح اسلامی در کالبد ایرانی. از زندگی امثال ایشان می توان کاملاً پی برد که معنویت اسلام تا چه اندازه در اعماق روح مردم این مرز و بوم نفوذ کرده است.(۱)

کوشش در دانش اندوزی

کوشش در دانش اندوزی

به یقین، عالمان بزرگی که در روزگاران مختلف، آثار پُر مایه و بی شماری داشته اند، در دانش آموزی، تلاش و پشتکار از خود نشان داده اند؛ زیرا بدون پشتکار نمی توان قله های بلند علم و معرفت را تسخیر کرد.

آثار و نوشته های شیخ در رشته های گوناگون، بیانگر تلاش فراوان اوست. هر چند از بد حادثه، بخش بزرگی از آثار قلمی آن رادمرد، طعمه آتش شده، ولی آن چه از او به یادگار مانده است، کتاب های فراوانی را شامل می شود.

او با تلاش پی گیر در دانش آموزی، در بهار جوانی به مقام والای علمی و عملی دست یافت. همواره مطالعه می کرد و می نوشت و از این کار لذت می برد.

خواجه نصیرالدّین طوسی درباره وی گفته است:

محمد بن حسن طوسی، شب ها بیدار می ماند و سرگرم مطالعه می شد.

۱- یادنامه شیخ طوسی، ج ۳، ص ۳۱۹، مقاله مرتضی مطهری.

کتاب هایی چند نزد خود می نهاد. هنگامی که از مطالعه یک نوع کتاب خسته می شد، به مطالعه نوع دیگر می پرداخت. ظرف آبی پهلوی خود می نهاد تا بدان وسیله خواب را از چشمان خود دور کند. از این رو، آب به صورت خود می پاشید و باز سرگرم مطالعه می شد. چون وقت سحر می شد و بر اثر مطالعه مشکلاتش حل می گردید، می گفت: کجا فرزندان پادشاهان این لذت را درک می کنند؟(۱)

شیخ آقا بزرگ تهرانی، درباره پشتکار و کوشش شیخ طوسی می نویسد:

هر یک از آن دانشمندان، وجود گرامی خویش را در یک زمینه به رنج می افکند و در موضوع خاصی، مانند فقه، حدیث یا دعا تلاش می کرد، ولی شیخ الطائفه درِ هر علمی را کوبید و راه هر دانشی را پویید .... ایشان به تنهایی دست به کاری زد که دیگر عالمان از عهده آن بر نیامده بودند. به فضل و قدرت الهی بار گرانی را بر دوش کشید که دیگران از عمل به آن ناتوان بودند.(۲)

صالح عضمه دمشقی ــ استاد عربی دانشکده الهیات تهران ــ در مقاله تحقیقی خود چنین می نویسد:

او وقتی که می خواهد مسأله ای را بحث کند، تمام جوانب آن را در نظر می گیرد و مسأله را از جهت شرح و تفسیر و تطبیق و مقایسه با مشابهات و امثال آن اثر مورد تجزیه و تحلیل و تحقیق و تدقیق قرار می دهد. به واقع، این موضوع عجیبی است. من بخشی از وقتم را صرف بررسی و تحقیق در بیشتر آثار شیخ طوسی کرده ام و دیده ام که او در کلیه نوشته ها و تصنیفاتش چنین است. وی هر کلمه و جمله ای را که به کار می گیرد، پیش تر درباره

۱- مفاخر اسلام، ج ۳، صص ۳۸۳ و ۳۸۴.
۲- زندگی نامه شیخ طوسی، ص ۲۴.

بلاغت آن تحقیق می کنـد و چون آن را مناسب می بیند، در محل خود از آن اسـتفاده می کند تا زیبایی دیگری بر زیبایی آن بیفزاید.(۱)

تعصب آگاهانه

تعصب آگاهانه

شیـخ طوسـی در دفاع از باورهای مذهبی، تعصبی ویژه داشت. این ویژگی کورکورانه و غیر منطقی نبود. او نخست به حقانیت مذهب خویش پی برده بود و با تمام وجود آن را درک می کرد. از این رو، وقتی می دید که مخالفان، دلیل قابل قبولی در ردّ مـذهب اهل بیت علیهم السـلام ندارند یا به دلیل ناآگاهی، ایرادهایی به آن وارد می کنند، با روش منطقی و عقلی و با اتکا به امدادهای الهی به بحث و بررسی و تدریس می پرداخت و به اشکال های وارد شده، پاسخ می داد.

به همین دلیـل است که شـیخ طوسـی پس از گـذشت بیش از هزار سـال، هنوز در رشـته هـای فقه، اصول فقه، کلام، حـدیث، تفسیر و تاریخ به عنوان صاحب نظر و اسـتوانه ای محکم مطرح است و کتاب هایش مورد اسـتناد اندیشمندان مسلمان قرار می گیرد.

نکته قابل توجه و تأمل این است که شیخ طوسی در این مناظره ها و دفاع ها، به دلیل برخورداری از صفت نیکو و ویژگی های پســندیده، از هتـک حرمـت دیگران و جنجـال سـازی پرهیز می کرد. وی در هیـچ یـک از آثـارش، بـه نکـوهش و سـرزنش دگراندیشان نمی پرداخت و همواره با روش معتدل، مباحث را پی می گرفت.

۱- هزاره شیخ طوسی، ص ۲۸۷.

بی تردید، با توجه به همسانی زمان کنونی با دوران شیخ از نظر تهاجم فرهنگی، رفتار و منش و غیرت دینی شیخ طوسی می تواند الگوی مناسبی برای اندیشمندان و عالمان دینی باشد.

رؤیای معنوی

رؤیای معنوی

میان حالت های معنوی و اخلاص در کارها، رابطه تنگاتنگی وجود دارد. آنان که در عالم معنا، سیر و سلوکی داشته اند، اخلاص در عمل، سرلوحه رفتارها و اندیشه هایشان بوده است؛ زیرا بدون اخلاص، نمی توان مراتب و درجات معنوی و روحانی را پیمود.

پاکی نیت و صفای باطن شیخ تا بدان جا بود که مولایش علی علیه السلام او را تأیید کرده است. ماجرا از این قرار است:

«شیخ طوسی، کتاب جامع و مختصری به نام نهایه در فقه می نویسد؛ کتابی که در بردارنده فتواهای شخصی وی بود. این کتاب چنان توجه دانش پژوهان را جلب می کند که به عنوان کتاب درسی از آن استفاده می شود. فقیهان بزرگواری چون حسین بن مظفر حمدانی قزوینی، عبدالجبار بن علی مقری رازی و حسن بن حسین بن بابویه، معروف به حسکانی ـ ساکن ری ـ درباره کتاب نهایه و ترتیب باب ها و فصل های آن، در بغداد بحث و گفت وگو می کردند. هر یک از آنان در پاره ای از مسایل بر شیخ طوسی خرده می گرفتند و اعتقاد داشتند که این کتاب، خالی از کاستی نیست. آنان به اتفاق هم در زمان حیات شیخ به قصد زیارت مرقد نورانی امیرمؤمنان علی علیه السلام، رهسپار نجف اشرف شدند؛ در حالی که هم چنان از خرده گیری های خود در شک و تردید به سر می بردند. سرانجام هم داستان شدند که سه روز، روزه بگیرند و شب

جمعه غسل کنند و در بارگاه مولای متقیان به نماز و دعا بپردازند. شاید از حضرت پاسخی دریابند و از شک و تردید به درآیند. علی علیه السلام به خواب همه آنان آمد و فرمود:

هیچ فقیه آل محمد صلی الله علیه و آله وسلم، کتابی که بتوان بدان اعتماد کرد و آن را مرجع گرفت، برتر از کتاب نهایه که شما در مسایل آن اختلاف دارید، تصنیف نکرده است؛ زیرا مصنف با خلوص نیّت و تقرب به خدا به نگارش آن پرداخته است. پس بر شماست که در صحت محتوای آن تردید به خود راه ندهید و طبق مسایل آن رفتار کنید؛ چه تنقیح و ترتیب و گزینش مسایل صحیح و جامع آن بسیار مورد عنایت و توجه بوده است.

هنگامی که آنان از خواب برخاستند، هر یک به دیگری روی کرد و گفت: شب گذشته خوابی دیدم که بر درستی مطالب نهایه و اعتماد به نویسنده آن دلالت دارد. آن گاه تصمیم گرفتند که خواب خویش را پیش از بازگو کردن بر کاغذی بنگارند. چنین کردند. نوشته هایشان دقیقا همانند بود. از این موضوع سخت شادمان شدند. برخاستند و نزد شیخ طوسی رفتند. تا چشم شیخ بر آنان افتاد، گفت: من شما را به آن چه در کتاب نهایه نوشته ام، آگاه ساختم، ولی شما قانع نشدید تا این که خود، آن را از زبان مولای متقیان علی علیه السلامشنیدید. آنان از این سخن شیخ شگفت زده شدند و از وی پرسیدند: چگونه پیش از ما از این موضوع آگاهی یافتی؟ شیخ گفت: من نیز هم چون شما امیرمؤمنان علی علیه السلام را در خواب دیدم. آن چه به شما گفته بود، به من هم تلقین فرمود. آن گاه خواب خود را همانند خواب آنان تعریف کرد».(۱)

۱- یادنامه شیخ طوسی، ج ۳، ص ۹۵، مقاله حسین خراسانی.

عشق به اهل بیت علیهم السلام

عشق به اهل بیت علیهم السلام، عشق به پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم و خداست. عشق به این خاندان، عشق به دانش و فرهنگ اصیل اسلامی است.

شیخ طوسی، عاشق دل باخته اهل بیت علیهم السلام بود. از آغاز کودکی در زادگاهش مورد توجه و عنایت های ثامن الحجج قرار داشت و در جوار بارگاه ایشان در شهر طوس، به موفقیت های بزرگی دست یافت.

او عشق خود را به اهل بیت علیهم السلام با فراگیری دانش آنان ثابت کرد و در تمام عمر به ترویج علوم اهل بیت علیهم السلام همّت گماشت، ولی چنان شیفته این خاندان بود که لحظه های پایانی عمرش را به بارگاه امیرمؤمنان علیه السلام پناه می برد و به نقل حدیث و نشر سخنان گهربار ائمه علیهم السلام می پرداخت.

مناجات در خلوت

مناجات در خلوت

مناجات در خلوت، نعمتی الهی است که خداوند به بندگان شایسته اش ارزانی می دارد. این ویژگی در رفتار مردان بزرگی مانند شیخ طوسی، بسیار برجسته است. وقتی به کتاب های دعاییِ او می نگریم، به این نتیجه می رسیم که این عالم فرزانه، آنی از دعا و مناجات غافل نبوده است. ایشان در کنار فراگیری علوم عقلی و نقلی و توجه به تحقیق در آن زمینه ها، به مناجات و دعا توجه ویژه ای داشت. به یقین، او از مناجات و دعا بهره های وافی و کافی

برده است و با سرچشـمه فیض ارتباط داشته که آن گونه علم و حکمت به زبانش جاری شده است. اگر ما مناجات و دعا را به خواندن عبارت های عربی دعا منحصر نکنیم، مردی که در خلوت شب، سرگرم تدوین و تحقیق دعا و مناجات است، به یقین، در حال دعا و مناجات خواهد بود. شیخ محمدتقی شوشتری در این باره می گوید:

شیـخ بـا آن مقام علمی، بسـیار عابـد و شب زنـده دار بود. این مطلب از اهتمام او به نوشـتن ادعیه و عبادات معلوم می شود. او روح بزرگ و فکری نو داشت که توانسته بود کتاب های پیش از خود را مهجور و کتاب های خودش را مشهور گرداند.(۱)

۱- یادنامه شیخ طوسی، ج ۳، ص ۱۸۶.

فصل ششم: عروج ملکوتی

اشاره

فصل ششم: عروج ملکوتی

شیخ طوسی پس از یک عمر تلاش و تحمل سختی ها در راه گسترش مذهب شیعه، در ۷۵ سالگی و در شب ۲۲ محرّم ۴۶۰ ه . ق، به سرای باقی شتافت.

یکی از شاگردان او به نام حسن بن مهدی سلیقی می گوید:

من به همراه دو نفر دیگر، در همان شب عهده دار غسل و دفن وی شدیم.(۱)

شیخ را در خانه مسکونی اش به خاک سپردند که این خانه به وصیت خود او به مسجد تبدیل شد. این مکان، هم اکنون در بخش شمالی بقعه علوی، به نام مسجد طوس معروف است و تقریبا دویست قدم از صحن مطهر فاصله دارد. به همین اعتبار، درِ صحنی را که به مقبره شیخ منتهی می شود، باب الطوسی و خیابانی را که اخیرا در آن جا ساخته شده است، شارع الطوسی می نامند.(۲) آرامگاه علاّمه فرزانه، سیدبحرالعلوم و پسرش، سیدمحمدرضا در سمت راست همان مسجد قرار دارد.

۱- خلاصه علاّمه حلّی، ص ۱۴۸، برگرفته از: شرح حال و آثار شیخ طوسی، محمد واعظ زاده خراسانی، ص ۲۹.

۲- شرح حال و آثار شیخ طوسی، ص ۲۹.

آیت اللّه سیدحسین بروجردی، تاریخ وفات شیخ طوسی را این چنین سروده است:

محمد بن الحسن الطوسی ابو

جعفر الشیخ الجلیل الاجنب

جُلّ الکلمات الیه تنسب

تنجزّ القبض (۴۶۰) و عمره عجب (۷۵)(۱)

محمد بن حسن طوسی، ابوجعفر، شیخ بزرگوار و از نجیبان است. تمام فضایل و کمالات به او نسبت داده می شود. وی به سال ۴۶۰ ه . ق در ۷۵ سالگی درگذشته است.

مسجد طوسی

مسجد طوسی

این مسـجد از معروف ترین مساجـد نجف به شـمار می آیـد که از آغاز تا کنون، حلقه های درس مجتهدان و مدرسان بزرگ در آن تشکیل یافته است و دانشمندان همواره در پی یافتن پاسخ مشکلات علمی خود از برکات مزار شیخ، بهره جسته اند. این مسـجد همواره مـدرسه ای برای تعلیم و تربیت مجتهدان بود تا این که شـیخ الفقها، محمدحسن نجفی _ صاحب کتاب جواهر الکلام _ ریاست حوزه نجف را بر عهده گرفت.

او در این مسجد تدریس می کرد. در همان زمان، مسجدی بزرگ به نام وی ساختند و با اصرار از او خواستند که بدان مسجد نقل مکان کند، ولی نپذیرفت. ایشان برای بزرگداشت و قداست شیخ الطائفه و علاقه مندی به

۱- یادنامه شیخ طوسی، ج ۳، ص ۱۷۵.

هم جواری مزار او، تا پایان عمر در آن مسجد به تدریس پرداخت.

پس از او نیز مجلس درس محقق بزرگ، شیخ محمدکاظم خراسانی _ صاحب کتاب کفایه الاصول _ تا پایان عمر در مسجد شیخ برگزار می شد.(۱)

فرزندان شایسته

فرزندان شایسته

شیخ الطائفه پسری به نام حسن داشت که به شیخ ابوعلی طوسی معروف است. او را در علم و عمل، همتای پدر عالی قدرش دانسته اند. پس از درگذشت شیخ، فرزند برومندش، شیخ ابوعلی عهده دار اداره مکتب شیخ و جانشین مقام مرجعیت وی شد و بر کرسی تدریس پدر، تکیه زد.

شیخ ابوعلی در سال ۴۵۵ ه . ق؛ یعنی پنج سال پیش از رحلت پدر، از وی اجازه اجتهاد دریافت کرد و همیشه در بغداد و نجف، همراه پدر بزرگوارش بود و علوم گوناگون را از محضر وی فرا گرفت. عالمان شیعه، او را به علم و فضل و فقه و حدیث و ویژگی های برجسته و صفات والای نفسانی ستوده و به او، مفید ثانی لقب داده اند.(۲)

دانشمندان بسیاری در محضر او پرورش یافته و از او روایت کرده اند. سلسله اجازه های فقیهان و عالمان شیعی به واسطه او، به شیخ الطائفه و مفاخر پیش از وی می رسد. علامه تهرانی در شرح حال شیخ الطائفه، ۳۴ تن از دانشمندان را نام می برد که همه از شاگردان ابوعلی بوده اند. ابوعلی کتاب نهایه پدرش را شرح کرده و آثار دیگری نیز داشته است. وی تا سال ۵۱۱

۱- زندگی نامه شیخ طوسی، ص ۶۱ _ ۶۳.

۲- یادنامه شیخ طوسی، ص ۵۱، مقاله سیدمحمدمحیط طباطبایی.

ه . ق زیسته است.

هم چنین شیخ الطائفه دو دختر داشت که هر دو دانشمند و پاک سرشت بوده اند. یکی از آنان، جدّه دانشمند مشهور، محمد بن ادریس حلّی ـ نویسنده کتاب فقهی سرائر ـ و دیگری همسر شاگرد شیخ، محمد احمد بن شهریار ـ سرپرست و خزانه دار حرم مولای متقیان علی علیه السلام ـ بوده است. از این دو دختر نیز فرزندانی دانشمند و بزرگوار به دنیا آمدند که در کتاب های تراجم از آن ها نام برده اند. بنابراین، پرتو نورانی دانش ائمه علیهم السلام به دست شاگردان شیخ و فرزندانش در مشرق و مغرب جهان پراکنده شده است.

فصل هفتم: شیخ طوسی از نگاه دیگران

اشاره

فصل هفتم: شیخ طوسی از نگاه دیگران

زیر فصل ها

الف) دانشمندان شیعه

ب) دانشمندان غیر شیعه

ج) دانشمندان دیگر

الف) دانشمندان شیعه

الف) دانشمندان شیعه

۱ _ علامه حلّی (وفات: ۷۲۶ ه. ق):

شیخ طوسی، فقیهی عالی قدر و بلندمرتبه و عالمی موثّق و راستین به شمار می رفت. از علم اخبار، رجال، فقه، اصول، کلام و ادب، آگاهی کامل داشت. جامع جمیع فضایل بود. در تمام فنون اسلامی، آثاری از خود بر جای نهاد. وی اصول و فروع عقاید را اصلاح کرد و خود نیز در علم و عمل، جامع کمالات نفسانی بود.(۱)

۲ _ علامه محمدباقر مجلسی، نویسنده بحارالانوار:

فضل و عظمت شیخ الطائفه مشهورتر از آن است که نیازی به توصیف داشته باشد.(۲)

۳ _ علامه بحرالعلوم:

زعیم اهل تشیع و برافرازنده پرچم شریعت، پیشوای امت پس از دوازده امام و رکن استوار مذهبی و دینی شیعه جعفری، محقق در اصول و فروع و اصلاح

۱- خلاصه الاقوال، ص ۷۳، برگرفته از: از زندگی نامه شیخ طوسی، صص ۱۵ _ ۱۶.

۲- الوجیزه، ص ۱۶۳؛ زندگی نامه شیخ طوسی، ص ۱۶.

کننده علوم معقول و منقول، شیخ الطائفه است که همگی بدو روی می آورند. وی در خصوص همه علوم اسلامی کتاب ها نوشت و در این زمینه سرآمد همگان بود.(۱)

۴ _ امام خمینی رحمه الله:

ما وقتی در مذهب خودمان ملاحظه می کنیم که فقه ما آن طور غنی است و فلسفه مان آن طور غنی است، آن اشخاص که این فقه را به این غنا رساندند و آن اشخاصی که این فلسفه را به این غنا رساندند، کاخ نشینان نبودند، کوخ نشینان بودند. شیخ طوسی که مبدأ این امور و ارزنده ترین اشخاص در جامعه تشیع بوده است، یک کاخ نشین نبوده است. اگر کاخ نشین بود، نمی توانست این کتبی که تحویل جامعه داده است و این شاگردهایی که تحویل جامعه داده است، تحویل بدهد. در قشر مرفه نمی شود هم چون کاری انجام بگیرد.(۲)

۵ _ شهید علامه مرتضی مطهری:

شیخ طوسی صد در صد یک عالم اسلامی است. جز رنگ اسلامی، رنگ دیگری ندارد. او از کسانی است که از برکت تعلیمات اسلامی، پا بر روی تعصبات قومی و نژادی گذاشت. شعوبی گری ها را محکوم کرد و مقیاس های جهانی و انسانی اسلام را محترم شمرد که اکثریت قریب به اتفاق دانشمندان بعد از اسلام چنین اند.(۳)

۱- فوائد رجالیه، برگرفته از: زندگی نامه شیخ طوسی، ص ۱۶.

۲- صحیفه نور، امام خمینی رحمه الله.

۳- یادنامه شیخ طوسی، ج ۳، ص ۳۱۹، مقاله مرتضی مطهری.

ب) دانشمندان غیر شیعه

ب) دانشمندان غیر شیعه

۱ _ ابن حجر عسقلانی:

شیخ طوسی، فقیه شیعه است. او دارای آثار کلامی زیاد بر اساس مذهب شیعه است. او گردآورنده تفسیر قرآن و املا کننده حدیث و حکایات در مجلسی است که شیخ مفید روایت می کرد. از او، پسرش حسن و غیر آن روایت کرده اند.(۱)

۲ _ ابن کثیر شامی:

شیخ طوسی از فقیهان شیعه بود. او افاده کننده علم در بغداد بود، تا زمانی که فتنه ای میان شیعه و سنی در سال ۴۴۸ ه . ق به وقوع پیوست. کتاب و خانه او در دروازه کرخ آتش زده شد. آن گاه رهسپار نجف گردید و آن جا بود تا سال ۴۶۰ ه . ق تا این که در محرّم همان سال، دار فانی را وداع گفت.(۲)

۳ _ صاحب تاریخ مصر و قاهره:

شیخ طوسی، فقیه امامیه و عالم آنان و صاحب آثار فراوان است. از جمله آثارش، تفسیر بزرگ قرآن در بیست جلد است. او مجاور نجف بود و در همان جا درگذشت.(۳)

۴ _ ابن جوزی:

ابوجعفر طوسی از بزرگان است. او فقیه شیعه بود و در مشهد امیرالمؤمنین

۱- لسان المیزان، ج ۵، ص ۱۳۵، برگرفته از: بحارالانوار، ج ۱، ص ۶۰.

۲- بحارالانوار، ج ۱، ص ۶۰.

۳- مجالس المؤمنین، قاضی نوراللّه شوشتری، ص ۲۰۷؛ بحارالانوار، ج ۱، ص ۶۰.

درگذشته است.

ج) دانشمندان دیگر

ج) دانشمندان دیگر

پروفسور چارلز آدامز (از کانادا):

پس از بررسی و پژوهش معتقد شدم که طوسی در تشکیل نظریه اصول فقه شیعه، نقش پیشرو و پیش آهنگ داشته است؛ به همان گستردگی و اهمیت نقش شافعی در میان اهل تسنن. طوسی همراه با سیدمرتضی برای این که اندیشه حقوقی شیعه را به رهگذری نو و پیش رفته به جریان اندازد، این کار را بر عهده گرفتند.(۱)

۱- هزاره شیخ طوسی، ص ۳۳۶ آدامز.

بخش دوّم: برگزیده ادب فارسی

اشاره

بخش دوّم: برگزیده ادب فارسی

زیر فصل ها

متن های ادبی

اشعار

متن های ادبی

اشاره

متن های ادبی

زیر فصل ها

مرواریدی در مهتاب

نوشی گوارا

اشک فرشتگان

منزلگه آخر

مرواریدی در مهتاب

مرواریدی در مهتاب

سفری نورانی و معنوی برای شما در نظر گرفته ایم؛ سفر به طوس، شهری مقدس با پیشینه ای گران بار از فرهنگ و اندیشه اسلامی که یادآور بزرگان دین و دانش است. اکنون پرده های تاریک و گردآلوده زمان را کنار می زنیم و به برکت روحانیت و معنویت مردی از مردان خدا، سوار بر بال فرشتگان، در گذر از آسمان پرفروغ دانش، به یکی از کلان شهرهای تمدن اسلامی؛ طوس (در سال ۳۸۵ ه . ق) می رسیم. آن گاه در مجلس جشن تولد فرزندی از فرزندان آتیه دار فرهنگ اسلامی ــ شیعی سرزمین پهناور اسلام، به شادمانی می نشینیم. در یکی از روزهای ماه خدا، ماه پاکی و پرواز به سوی خوبی ها و لطافت ها، ماه تصفیه روح و روان؛ یعنی ماه رمضان و روزه، در خانه ای محقّر، ولی سرشار از نور ایمان، عشق و پرستش و در خانواده ای سرسپرده به ولایت آل اللّه در دوران مظلومیت شیعه، نوزادی پا به عرصه وجود گذاشت که همانند صدف، پاک ترین و با ارزش ترین گوهرها را در خود جای داده بود.

به درازای قرن ها و روزگاران و در شبی مهتابی، فرزندی به ساحل فرهنگ و تمدن اسلامی ـ ایرانی به میهمانی ستاره های دانش و اندیشه فرا خوانده شده است؛ کودکی که نامش را محمد نهاده اند. دیری نمی گذرد که او بنیان گذار ستون های فرهنگ بزرگ اسلامی ـ شیعی می شود. قله های بلند دانش را چنان برق آسا فتح می کند که عنوان و لقب شیخ شیعه؛ یعنی بزرگ و سالار مکتب تشیع را در میان دانشمندان این مذهب، به خود اختصاص می دهد. یاد و نام شیخ طوسی همواره مایه امید و سرافرازی فرزندان اسلامی و پاسداران مرزهای دانش و اندیشه شیعی در سراسر گیتی بوده و خواهد بود. یاد و نامش گرامی باد.(۱)

نوشی گوارا

نوشی گوارا

هنگامی که شیخ مفید در سال ۴۱۳ ه . ق، به منزلگه جاوید هجرت کرد، شیخ طوسی پنج سال آخر زندگانی استاد گران مایه خود را درک کرده بود. گویی تقدیر الهی چنین بود که از آخرین جام علم و معرفت مفید در کام جوان پرشور طوس ریخته شود تا فرزندان فرهنگ اسلامی در آینده، گلزار علوم آل محمد صلی الله علیه و آله وسلم را از این نوش گوارا و نَفَس عطرآگین، شاداب سازند و از تابش پرفروغ خورشید طوس، اندیشه های بلورین خود را بسان رنگین کمان زیبا و جذاب جلوه دهند و از درخشش آن، چراغی فرا روی عاشقان و طالبان حقیقت بیافروزند.(۲)

۱- خورشید ابرار، صص ۱۴ ـ ۱۶.

۲- خورشید ابرار، ص ۳۱.

اشک فرشتگان

اشک فرشتگان

محرم سال ۴۶۰ ه . ق با روزها و شب های غم آلودش، نزدیک می شود. روزها در پرده سیاه عزای حسینی با شب های خرابه نشینان آل رسول صلی الله علیه و آله وسلم هم نوا شده اند. در گوشه ای از نجف اشرف، دل شکسته و قلب آکنده از تأسف و اندوه پیری وارسته و عارف، آخرین آهنگ های حیات را می نوازد تا روح خسته جسم نحیفش را در سفری آسمانی و روحانی آزاد کند.

فرشتگان که در انتظار دیدن خورشید آسمان عشق و معرفت، سال ها چشم به راه مانده بودند، سرانجام در شب حزن انگیز ۲۲ محرم سال ۴۶۰ ه . ق، روح ملکوتی بزرگ شیعیان _ شیخ طوسی _ را همانند نوری روحانی به مهمانی خدا بردند تا در پرتوی عظمت آن نفس پاکیزه، تقربی نصیب شان گردد. فرشتگان با اشک هایشان، بدنش را غسل دادند تا محفل عرشیان، صفا و طراوتی همیشگی یابد.

آری، مردی بزرگوار در عرصه دانش پس از گذراندن ۷۶ سال زندگی پر برکت و سعادت و پرورش صدها دانشمند نامور در عرصه فرهنگ اسلامی و نگارش ده ها اثر جاویدان، به عشق وصال حق، شتابان، رخت به آسمان کشید. او با پرواز خود، دنیایی از تأسف و اندوه را برای شیعیان و دوست داران علم و معرفت بر جای گذاشت. ما نیز در پایان این سفر آسمانی که با خوشی ها و ناگواری های زندگانی شیخ طوسی همراه بودیم، در عالم معنا تماشاگر عروج روحانی او به آسمان شدیم. اینک از روح بلند شیخ مدد می جوییم تا از خداوند بخواهد جرعه ای از شراب علم و معرفت الهی را بر گلوی تفتیده ما تشنگان دانش بچکاند تا وجودمان سراسر عشق به حق و

حقیقت گردد.(۱)

منزلگه آخر

منزلگه آخر

در هر یک از کرانه های جهان اسلام، نام بزرگ مردانی نقش بسته است که نبوغ شان، آنان را در جهان اسلام، یگانه گردانیده است، به گونه ای که می توان آنان را مقیاس یا میزانی برای سنجش ارزش دیگران قرار داد؛ زیرا رسیدن به مراتب آنان برای همگان، امکان پذیر نیست، هر چند به آن مراتب، گردن افرازند و با آنان به گفت و گو پردازند. به سبب همان نبوغ و عظمت، اراده خدا بر آن قرار گرفت که در علم و قلم علامه دهر؛ شیخ الطائفه طوسی، برکتی الهی قرار دهد تا وی بسان خورشیدی در آسمان دانش و فرهنگ اسلامی و شیعی بدرخشد.

اشعار

اشاره

اشعار

زیر فصل ها

صدرنشین دانش

بزرگان طوس

خراسان؛ سرزمین شیخ طوسی

شیخ طوسی

شاهکار دانش

صدرنشین دانش

صدرنشین دانش

رجال دین و دانش کرده تجلیل

ز شیخ طوس، ابوجعفر محمد

زهی استاد عالی قدر اسلام

که از روح القدس بودی مُؤَیَّد

به شیخ الطائفه مشهور؛ زیرا

۱- خورشید ابرار، ص ۶۹.

رجال عصر را بودی سرآمد

به تدریس کلام و فقه و تفسیر

نشسته سال ها بر صدر مَسنَد

نجف را کرد دارالعلم، تأسیس

به حق پیوست در آن پاک مرقد

بیا در مکتب نشر حقایق

که از این چشمه خیزد فیض ممتد

بود بر پایه ایمان و توحید

بنای کاخ اسلامی مُشَیَّد

زهی قرآن، کتاب آسمانی

که نورش در جهان ماند مُؤَیَّد

فرو شوییم دل از تیرگی ها

در این سرچشمه انوار سرمد

خدا بر حفظ وحدت، مسلمین را

به قرآن داده دستور مُؤَکَّد

رهِ حق پوی و بشکن سدِّ باطل

چو گمراهان چرا هستی مردّد

خوشا آنان که پیمودند این راه

خوشا آنان که بشکستند آن سد

«رسا» گوید در این فرخنده محفل

گرامی میهمانان را خوش آمد(۱)

دکتر قاسم رسا

بزرگان طوس

بزرگان طوس

حبّذا آب و خاک بقعه طوس

که شد آرامگاه اهل نظر

آب آن چون سپهر، مهرنمای

خاک آن چون صدف، گهرپرور

هر بزرگی که بود اندر طوس

آمده است از جهانیان برتر

دکتر قاسم رسا

هم چو غزالی و نظام الملک

هم چو فردوسی و ابوجعفر[طوسی]

این چنین شهر با چنین فضلا

سزد ار بر فلک فرازد سر(۲)

سیدمحمود کاخکی

خراسان؛ سرزمین شیخ طوسی

خراسان؛ سرزمین شیخ طوسی

از خراسان، کاخ فرهنگ و ادب شد استوار

سرزمین مهر باشد چرخ دانش را مدار

بس هنرها کاندرین سامان، سر و سامان گرفت

۱- هزاره شیخ طوسی، ص ۲۳.

۲- هزاره شیخ طوسی، ص ۷۲.

بس فضیلت ها کزین جا شد به گیتی رهسپار

کرده نام نامی اش را نقش از روز نخست

بر فراز قله تاریخ، دست روزگار

سرزمین پرشکوه مهر را نازم که در طول زمان

کرده روشن، عالمی را از شعاع افتخار

روزگاری تاج عزت بود بر فرق جهان

از بزرگی تکیه می زد بر سریر اعتبار

گر چه می گیرد ز خاور، باختر دایم فروغ

از چه رو شد شرق، اکنون غرب را فرمان گزار؟

نام ایران شد بلند آوازه از این مرز و بوم

این حقیقت را کند تاریخ گیتی آشکار

تا بود در رفت و آمد روز و شب، دانای طوس

می درخشد نام او در دفتر لیل و نهار

دانشی مرد جهان شرق، شیخ الطائفه

آن که آثارش بُود بر زر دانایی عیار

داشت از شوق فضیلت، تندپویی هم چو برق

داشت در وصل حقیقت، گرم تازی چون شرار

آن مهین استاد استادان ابوجعفر که شد

مذهب جعفر ز سعی و کوشش او پایدار

اصل بینش را ز استبصار بینایی فزود

پاک از تهذیب او ز آیینه، دل شوید غبار

قرن ها بگذشته و ارزنده تبیانش کند

جلوه در پیشانی پاک زمان خورشیدوار

می شود روشن ز مصباحش، دل اهل نیاز

آگهی بخشد رجالش بر رجال نامدار

از خلافش ره توان بردن به تطبیق حقوق

انجم دانش به فهرستش فروزان بی شمار

عده اش دارد بسی گوهر ز دریای اصول

هست مبسوطش ز فقه شیعه، بحری بی کنار

شرح حال او بپرس از طوس و بغداد و نجف

جلوه گر در این صدف ها بوده دُرّ شاهوار

در مقام علمی اش این بس که چون بغداد رفت

کرسی تدریس را شد بهترین آموزگار

پاسدار دین و دانش تا شود وادی الغری

حوزه تدریس را شد در نجف بنیان گذار

گر نماند او را به جای از آتش دشمن، کتاب

باز آثارش به دانش داد فرّ و اعتبار

طوس را شاید به خود بالد ز فرزندی چنین

دهر را شاید به خود نازد ازین دانش شعار

پاس دانش را سزد گر دانش مردان طوس

بزمی آرایند شایان از اساتید کبار

یاد نام شیخ طوسی، زیب تاریخ علوم

باد لطف و رحمت حق، روح پاکش را نثار

غلام رضا قدسی(۱)

۱- هزاره شیخ طوسی، صص ۱۵۵ _ ۱۵۷.

شیخ طوسی

شیخ طوسی

دیار طوس که مهد بزرگ مردان است

سری به پیکره خاک پاک ایران است

به یمن مرقد شمس شموس و خسرو طوس

ببین به چشم بصیرت که نور باران است

در آسمان درخشان علم و فرزانش

ستارگان فروزان و ماه تابان است

هزار سال اگر بگذرد ز مرگ فقیه

حیات باقی او را خدا نگهبان است

چو شیخ طوس باز کند سفره دانش

جهان علم بر آن خوان فضل مهمان است

ز شرق و غرب بر آن خوان فضل گرد آیند

به ناگزیر که انسان عبید احسان است

به صد زبان همگی گونه گون ستایندش

چو بلبلی که به پای گلی غزل خوان است

گهی ز فقه و اصول و گهی رجال و ادب

گهی حدیث و کلام و گهی ز تبیان است

به نام شیخ شریعت، فقیه بی مانند

کسی نگشت چو رطب اللسان، پشیمان است

ببالد اَرْ به تو اسلام ای یگانه دهر

به جاست؛ چون به فداکاریت گروگان است

بزاد طوس، بپرورد شهر بغدادت

نجف گرفت به بر جان، برای جانان است

حاج شیخ عباس مصباح زاده منجم(۱)

شاهکار دانش

شاهکار دانش

ز دانش یگانه راه ترقی است در جهان

پیمود هر که راه خرد، گشت رستگار

آری! ز دانش است همه پیشرفت خلق

آری! به دانش است بشر، صاحب اختیار

بنگر به شیخ طوسی و افکار عالی اش

کز علم خویش، شهره شده وی به روزگار

آثار نغز او همه درس فضیلت است

پند ثمین او همه چون دُرّ شاهوار

وی صرف درس و بحث و عمل کرد، عمر خویش

کاین گونه نام نیک، از او مانده یادگار

آثار فضل اوست، چو جاوید در جهان

شایان عزّ و شوکت و جاه است و اعتبار

در اجتهاد و علم اصول و فنون فقه

۱- هزاره شیخ طوسی، صص ۳۷ و ۳۸.

الحق نموده با قلم خویش شاهکار

باشد خلاف وی اثر جاودانه ای

کز آن وفاق و سلم و صفا گشته آشکار(۱)

مرتضی هاتفی

۱- یادنامه شیخ طوسی، ج ۳، ص ۲۰۸.

بخش سوّم: همراه با برنامه سازان

اشاره

بخش سوّم: همراه با برنامه سازان

زیر فصل ها

پیشنهادهای کلی

پیشنهادهای برنامه ای

پرسش های مسابقه ای

پرسش های مردمی

پرسش های کارشناسی

پیشنهادهای کلی

پیشنهادهای کلی

شیخ طوسی از عالمان و اندیشمندان نامور شیعه است که شالوده های اندیشه اصیل اسلامی ـ شیعی را با نبوغ و همت والایش بنیان گذارده است.

این عالم فرهیخته زندگی خود را صرف پایه ریزی علوم اسلامی کرد و تا قرن ها یکه تاز عرصه های علمی بود. از این رو، آشنایی با ویژگی های شخصیّتی و زندگانی او برای نسل نو و دوست داران تاریخ و تمدن اسلامی لازم است. در این زمینه، شایسته است برنامه سازان به موارد زیر اهتمام ورزند:

۱ ـ می دانیم که تهاجم فرهنگی بر دو پایه استوار است:

الف. کوچک شماری فرهنگ خودی؛

ب. بزرگ پنداری فرهنگ بیگانه.

جامعه ای که از سرمایه های مادی و معنوی خود بی خبر باشد و ارزش و بهای گوهرهای خویش را نداند، آن را به بهای اندک می فروشد و کالاهای فرسوده دیگران را با منّت پذیری به قیمت گزاف می خرد. از این رو، آشنایی با

بزرگان فرهنگ ملی و دینی، سدّی است در برابر این تهاجم و راه بازگشت به ارزش های خودی است.

شیخ طوسی، عالمی بزرگ بود که از او به عنوان دایره المعارف اسلامی می توان نام برد. وی در رشته های علمی فراوانی هم چون: تفسیر، حدیث، تاریخ، فقه و اصول، سرآمد روزگار خود بود. بنابراین، شناساندن این عالم فرزانه، گامی مهم در معرفی فرهنگ و تمدن این مرز و بوم است و در خودباوری فرهنگی نقش بسزایی دارد.

۲ _ شیخ طوسی، بنیان گذار حوزه شکوه مند نجف اشرف است؛ حوزه ای که بی شک در طول هزار سال، هدایت حق جویان و شیعیان را بر عهده داشته و از باورهای مکتب اهل بیت علیهم السلام دفاع کرده است. هر چند در عصر کنونی، با سایه گستری حکومت استبدادی بر کشور عراق، این حوزه بزرگ، فروغ و پرتو افشانی خود را از دست داده است، ولی بیان پیشینه این حوزه علمیه و شناسایی تأثیرگذاری آن در شکوفایی مذهب شیعه، اهمیت فراوان دارد.

۳ _ نکته قابل تأمل در زندگانی شیخ، اخلاص و توکل او است. مردی که بر اثر اختلافات و کشمکش ها ناچارست از شهری به شهر دیگر برود، با کمترین امکانات، دانشگاهی بزرگ را پایه گذاری می کند که هزاران شاگرد از آن بیرون می آیند. این کار، بیانگر اخلاص و پاکی نیّت اوست. آری، اگر انسان کاری را با کمترین امکانات مادی، ولی با توکل و اخلاص آغاز کند، حتما اثری بزرگ و جاودان خواهد بود.

۴ _ آن چه در زندگی این عالم فرزانه به چشم می خورد، تلاش و همت فراوان او برای دانش اندوزی و کشف ناشناخته ها است. نبودن استاد و ابزار علمی، فشار حکومت های خودکامه و تعصب مردم نادان هیچ کدام نتوانست او را از رسیدن به هدفش باز دارد. وی با توکل بر خدا و عشق به اهل بیت علیهم السلام، هر جا که زمینه را نامناسب می دید، سبک بار هجرت می کرد و بساط خویش را در شهری دیگر می گسترد، ولی از درس و تدریس باز نمی ماند. به یقین، الگوسازی از این عالم بزرگ، کار پسندیده و گام شایسته ای در راه فرهنگ سازی است.

۵ _ شیخ طوسی با وجود آن که در دوران جوانی، توانایی علمی بالایی داشت و کتاب های مهم حدیثی هم چون تهذیب الاحکام را به نگارش در آورد و می توانست مقام استادی را برازنده خود بداند. با این حال، وی در پرتو وجود عالمان بزرگی هم چون شیخ مفید و سیدمرتضی، هیچ گاه افتخار شاگردی را از دست نداد و غرور و منیّت بر او چیره نشد که این مسأله برای جویندگان عرصه دانش و هنر، سزاوار پیروی است.

پیشنهادهای برنامه ای

پیشنهادهای برنامه ای

۱ _ گفت وگو با بزرگان حوزه و دانشگاه درباره نقش شیخ طوسی و آثار او در شکوفایی تمدن اسلامی و اثرگذاری بر حوزه های فقهی، تفسیری و تاریخی پس از خود.

۲ _ شناساندن کتاب های مهم این عالم فرزانه به مردم. چون دو کتاب از بزرگ ترین منابع فقهی شیعه، از قلم این دانشمند تراوش کرده است، این امر گامی برای آشنا کردن مردم با فرهنگ شیعی خواهد بود.

۳ _ بیان تاریخچه حوزه نجف اشرف و معرفی بزرگان این حوزه و حوادث ناگواری که در طول تاریخ هزار ساله بر آن گذشته است، امری مطلوب خواهد بود.

۴ _ فیلم برداری از آرامگاه شیخ طوسی و مسجد شیخ طوسی در نجف اشرف.

۵ _ تهیه برنامه مستندی از تاریخچه شهر طوس و معرفی بزرگانی که در آن جا متولد شده و به مقام های بزرگی رسیده اند.

پرسش های مسابقه ای

پرسش های مسابقه ای

۱ _ شیخ طوسی در چه قرنی به دنیا آمد؟ قرن چهارم

۲ _ شهر طوس در کدام استان قرار دارد؟ استان خراسان

۳ _ استادان بزرگ شیخ طوسی چه کسانی بودند؟ شیخ مفید و سیدمرتضی

۴ _ آثار قلمی برجسته شیخ طوسی کدامند؟ ۱. تهذیب الاحکام ۲. استبصار ۳. خلاف ۴. مبسوط

۵ _ بنیان گذار حوزه علمیه نجف که بود؟ شیخ طوسی

۶ _ کتاب های چهارگانه فقهی شیعه را نام ببرید؟ ۱. مَن لا یحضره الفقیه ۲. کافی ۳. تهذیب الاحکام ۴. الاستبصار

۷ _ مهم ترین کتاب دعایی شیخ طوسی چیست؟ مصباح المتهجد

۸ ـ دو نفر از شاگردان بزرگ شیخ طوسی را نام ببرید؟ شیخ بوعلی طوسی (فرزند شیخ طوسی) و قاضی ابن برّاج

۹ ـ حوزه علمیه نجف چند سال قدمت دارد؟ نزدیک به هزار سال

۱۰ ـ شیخ طوسی در کدام یک از علوم اسلامی تبحر داشت؟ حدیث و فقه

۱۱ ـ مقبره شیخ طوسی در کجاست؟ نجف اشرف

پرسش های مردمی

پرسش های مردمی

۱ ـ چند نفر از دانشمندان شهر طوس را نام ببرید؟

۲ ـ شهر طوس در کدام استان قرار دارد؟

۳ ـ به نظر شما، شیخ طوسی در کدام یک از علوم اسلامی تبحر داشت؟

۴ ـ یکی از مهم ترین کارهای شیخ طوسی را نام ببرید؟

۵ ـ دو مورد از کتاب های شیخ طوسی را نام ببرید؟

۶ ـ حوزه علمیه نجف چند سال قدمت دارد؟

۷ ـ آیا تا به حال، اثری از آثار شیخ طوسی را مطالعه کرده اید؟

۸ ـ به نظر شما، کدام یک از صفات اخلاقی شیخ طوسی شایسته الگوسازی برای نسل حاضر است؟

۹ ـ آیا می دانید منابع فقهی شیعه کدامند؟

۱۰ ـ به نظر شما، نقش حوزه های علمیه در شکوفایی مکتب اهل بیت علیهم السلام چگونه بوده است؟

۱۱ ـ چرا مردم از بزرگان دین و فرهنگ کشورمان اطلاع چندانی ندارند؟ صدا و سیما در این زمینه چه کاری می تواند انجام دهد؟

۱۲ ـ آرامگاه شیخ طوسی در کجاست؟

پرسش های کارشناسی

پرسش های کارشناسی

۱ _ ویژگی های برجسته اخلاقی و عرفانی شیخ طوسی را توضیح دهید.

۲ _ جایگاه کتاب های حدیثی شیخ طوسی در فقه شیعه چگونه است؟

۳ _ جایگاه کتاب های تفسیری شیخ در میان مفسران و اثرگذاری آن ها بر کتاب های تفسیری چگونه بوده است؟

۴ _ دیدگاه های مهم شیخ طوسی در فقه و حقوق چیست؟

۵ _ تأثیرگذاری شخصیت علمی شیخ طوسی بر دانشمندان پس از خودش، تا چه اندازه بوده است؛ چرا؟

۶ _ درباره کتاب های مهم شیخ طوسی توضیح بفرمایید.

۷ _ نقش شیخ طوسی در دفاع از باورهای عقیدتی شیعه چگونه بود؟

۸ _ روش ممتاز شیخ طوسی در مباحث علمی چه بود و با روش دانشمندان گذشته چه فرقی داشت؟

۹ _ نقش حوزه علمیه نجف اشرف در هدایت شیعیان و پاسداری از مذهب شیعه چگونه بود؟

کتاب نامه

۱ _ امین، سیدمحسن؛ اعیان الشیعه، بیروت، ۱۴۰۳ ه . ق.

۲ _ تُستَری، شیخ محمدتقی؛ قاموس الرجال، نشر اسلامی، چاپ اوّل، ۱۴۱۹ ه . ق.

۳ _ تنکابنی، محمدبن سلیمان؛ تذکره العلماء، آستان قدس رضوی، چاپ اوّل، ۱۳۷۲.

۴ _ تنکابنی، میرزا محمد؛ قصص العلماء، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۲.

۵ _ تهرانی، شیخ آقا بزرگ؛ زندگی نامه شیخ طوسی، فرهنگستان ادب و هنر ایران، ۱۳۶۰.

۶ _ تهرانی، طبقات اعلام شیعه، اسماعیلیان، چاپ دوّم.

۷ _ حُرّ عاملی؛ وسائل الشیعه، بیروت، چاپ چهارم، ۱۳۹۱ ه . ق.

۸ _ خطیبی، محمدرضا؛ طلیعه رمضان، نهضت، ۱۳۷۴.

۹ _ خمینی، سیدروح اللّه؛ صحیفه نور، سازمان چاپ و انتشارات؛ چاپ دوم، ۱۳۷۱ ش.

۱۰ _ دانشگاه مشهد؛ یادنامه شیخ طوسی، چاپ خانه دانشگاه مشهد، ۱۳۴۸.

۱۱ _ دوانی، علی؛ مفاخر اسلام، امیرکبیر، چاپ اوّل، ۱۳۶۳.

۱۲ _ ____________________؛ هزاره شیخ طوسی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۲.

۱۳ _ ذهنی تهرانی؛ انیس الطالبین، حاذق، چاپ اوّل، ۱۳۷۰.

۱۴ _ ساعدی خراسانی، شیخ محمدباقر؛ ترجمه روضات الجنّات، اسلامیه، ۱۳۶۰.

۱۵ _ شوشتری، قاضی نوراللّه؛ مجالس المؤمنین، اسلامیه، ۱۳۷۵.

۱۶ _ شهروی، علی رضا؛ شیخ طوسی؛ خورشید ابرار، سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ اوّل، ۱۳۷۳.

۱۷ _ شیخ الاسلام، سیدحسین؛ ترجمه غرر الحکم، انصاریان، چاپ چهارم، ۱۳۷۸.

۱۸ _ صالحی، عبداللّه؛ آداب زندگی چهارده معصوم علیهم السلام، قم، دارالنشر اسلام، چاپ سوّم، ۱۳۷۰.

۱۹ _ صدر، سیدحسن؛ تأسیس الشیعه، بیروت، ۱۴۰۱ ه . ق.

۲۰ _ صرفی، محمدتقی؛ داستان هایی از زندگی علما، مفتون همدانی، چاپ اوّل، ۱۳۷۷.

۲۱ _ طهرانی، شیخ آقا بزرگ؛ مقدمه تبیان، بیروت.

۲۲ _ عقیقی بخشایشی، عبدالرّحیم؛ فقهای نامدار شیعه، ولایت، چاپ دوم، ۱۳۷۲.

۲۳ _ فیض الاسلام؛ نهج البلاغه، طاهر خوشنویس، ۱۳۵۱.

۲۴ _ قانی، م _ جرفاد؛ علمای بزرگ شیعه از کلینی تا خمینی، معارف اسلامی، چاپ اوّل، ۱۳۶۴.

۲۵ _ قمی، شیخ عباس؛ فوائد رضویه، نشر علمیه اسلامیه، ۱۳۲۷.

۲۶ _؛ مشاهیر دانشمندان اسلام، اسلامیه، ۱۳۵۱.

۲۷ _ لقّایی، منصور؛ اعلام المکاسب، مکتب اعلام اسلامی، چاپ اوّل، ۱۴۰۶ ه . ق.

۲۸ _ مجلسی، محمدباقر؛ بحارالانوار، دارالکتب اسلامیه.

۲۹ _ مدرس، میرزا محمد؛ ریحانه الادب، خیام، چاپ چهارم، ۱۳۷۴.

۳۰ _ مکارم شیرازی، ناصر؛ اعتقاد ما، نسل جوان، چاپ اوّل، ۱۳۷۵.

۳۱ _ ؛ تفسیر نمونه، مدرسه امیرالمؤمنین، ۱۳۷۶.

۳۲ _ واعظ زاده خراسانی، محمد؛ شرح حال و آثار شیخ طوسی، دانشکده الهیات، مشهد.

۳۳ _ یادنامه شیخ طوسی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ۱۳۵۴.

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَالَّذِینَ لَا یَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که مـا را در دستیـابی به این هـدف یـاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادنـد تقـدیر و تشـکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصـفهان -خیابان عبـدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شـهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹